

“ DIARI DEL SOLDAT ”

**JOSEP BELTRAN VILAVERT
A LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA**

DIARI DEL SOLDAT
JOSEP BELTRAN VILAVERT
A LA GUERRA CIVIL
ESPANYOLA.

12 de març del 1938

AL

21 d'abril del 1939

Endreça:

*A en Quimet, a en Tano i a l'Aris,
amics meus, morts a la guerra, a la flor
de la joventut. Sou vius en el meu
record.*

PRELIMINAR.

Aquest diari surt a la llum tal com el vaig escriure durant el temps de soldat a la guerra civil i de presoner en el camp de concentració. Quan els rebels em van fer presoner a València, vaig estripar i llançar totes les cartes que havia rebut de familiars i amics, per por que me les trobéssim i llegíssin els franquistes, doncs n'hi havia algunes que no els deixaven gens bé. Vaig conservar en el fons de la motxilla el meu diari de soldat, havent-ne però esborrat abans, algunes frases i expressions contra en Franco i les forces feixistes.

Només l'epíleg el vaig escriure quan acabada la guerra, vaig retornar a casa. I l'endrega l'he escrit ara.

Mataró, Juliol 2000

ALCALDÍA DE MATARÓ

Reemplazo de 19

Sección de Quintas

[illegible]

Se servirá V. presentarse el día 22 del mes de Mayo, a las 6:45 en el Cuartel de la Guardia al objeto de emprender la marcha, en unión del Comisionado de este Municipio, para proceder al acto de la concentración en la Caja de Recluta de San Mateo para su destino a Cuerpo, advirtiéndole que de no verificarlo le parará el perjuicio que en derecho haya lugar.

de _____ de 1930

RECIBI LA DUPLICADA:

(1) La Casa Consistorial o punto que designe la Alcaldia.

Empleo *Soldado*

Nombre *José*

Apellidos *Beltrán*

Vilaverde de *17* años.

Estado *Gallega*

Profesión u oficio *contable*

Filiación sindical *U. G. O.*

Idem política

Naturaleza *maturo*

Provincia de *Buenos Aires*

Domicilio actual *54 D. P. 1111*

Expedido *1* de *Octubre* de 193*1*

V.º B.º

El Coronel primer Jefe,

El Comisario,

El interesado,

Beltrán

Dia 12 de març del 1938, dissabte

Dia d'incorporació a files. A les set del matí ja estic a la Casa de la Ciutat de Mataró per anar tota la colla de reclutes a Barcelona. Hi han alguns amics i companys. Ens ajuntem en Canal, el germà petit de l'Aris, en Nitus, en Mola i jo*. El meu estat d'ànim és més aviat optimista. Penso que anem a la guerra com aquell que va a passar aventures i que tornaré viu i sencer a casa quan acabi la guerra.

El viatge a Barcelona es fa pesat i monòton. El tren va lent i arribem a la Caixa a dos quarts de dues. Ens enllesteixen aviat i ens diuen que a les dues marxarem cap a Granollers. No ens donen cap mena d'equip. Dinem quelcom lleuger en un bar i fins a dos quarts de sis no sortim de l'estació del Nord cap a Granollers.

Mentre ens esperàvem ha arribat un tren carregat de ferits, la visió del qual, ens ha fet perdre el bon humor i ens ha deixat pensatius. A dos quarts de set arribem al nostre destí i ens porten cap a la caserna. Ens donen un matalàs per dormir a terra i un sopar de llenties amb carn, després del qual, anem a dormir. Ens apleguem en Canal, l'Aris i jo. Tardarem més de dues hores a dormir-nos perquè hi ha una colla que fan xerinola, fins i tot panderetes i cants flamencs. En Nitus i en Mola s'han separat de nosaltres a l'hora de dormir.

* Amb l'Andreu Canal som amics. Treballa amb l'Agustí a l'Empresa Casas i ha vingut alguna vegada d'excursió amb nosaltres.

Amb l'Aris ens coneixem perquè es el germà petit d'en Vicenç Aris, amic meu company d'excursions i membre dels Pals.

Amb en Nitus i en Mola ens coneixem per coincidència a fer atletisme al camp del Laietània.

Els Pals era un grup de quatre amics que sempre anàvem junts d'excursió i a fer atletisme al camp del Laietània. El formàvem el meu cosí Agustí, l'Aris, en Noé i jo. No recordo bé com va ser que ens nomenéssim així, però crec que va ser quan ens vam fer nosaltres mateixos una tenda de campanya i en Noé havia de fer-ne els pals.

Dia 13 de Març del 1938, diumenge

Ens llevem d'hora, a les cinc del matí. Hem dormit poc i hem passat fred en no tenir manta ni llençol. Ens passem el matí gandulejant, sense fer res. Dinem a les 12, mongetes i carn, racions curtes, sort del reenganxament. A la tarda ens donen permís per sortir, de les dues a dos quarts de sis. No ens donen permís per anar a Mataró a buscar equip, però ha arribat en Nonell que m'ha portat un sac, una manta i menjar que li han donat els meus pares per a mi. A les sis sopem llenties i carn en abundància i després, a dormir. Altra volta la xerinola, pandereta i flamenc, però avui a les deu ja dormíem.

Dia 14 de març del 1938, dilluns

Ens llevem a dos quarts de set. Esmorzem cafè i pa i tot seguit ens porten al camp d'instrucció, on ens organitzen en companyies i seccions. A mi em posen a la 5ª companyia, 2ª secció. Gairebé tots els de Mataró ens han posat junts. Dinem, altra vegada, mongetes i carn, avui més abundant. Ens donen permís de les dues a dos quarts de sis.

Trobo un camió que va a Mataró i m'hi porta, o sigui, que em prenc el permís que no em volen donar. A casa, em dutxo, m'afaito i surto a passejar, a veure si veig la Rita. Després sopo, m'arranjo la motxilla i a dormir en un llit tou. Tornaré a la caserna demà al matí.

Dia 15 de Març del 1938, dimarts

Surto de Mataró cap a Granollers amb l'auto de línia de les set del matí, presentant-me a la caserna a les vuit. Ningú em diu res per no haver-hi dormit. Anem al camp d'instrucció. És una esplanada molt gran, oberta, situada a l'entrada de la població per la banda de la carretera de Mataró. Formem per companyies i ens assignen els qui seran els nostres caps. El nostre cap és el sergent Pagès, un home molt fresc i molt tranquil, el qual ens permet que hi fem broma i amb el que crec que ens hi avindrem. Els sergents de secció els nomenen d'entre els mateixos reclutes. El de la meva secció és un tal Sanjosé. Fem instrucció i després a dinar. Ens donen mongetes crues i de gust molt dolent. Això provoca protestes i alguns soldats llancen el menjar i després són molts els que marxen cap a casa, llançant abans l'equip per la finestra.

A primera hora de la tarda ens distribueixen per diferents quartos per a dormir-hi. Ens arreglem els llits i tot seguit anem a passejar fins dos quarts de sis. Després a sopar i abans de dormir escric a casa i a l'Agustí. Aquesta nit dormim en un llit amb màrrega de palla i ja tenim guàrdies imaginàries.

Del 16 al 26 de març, de dimecres a dissabte

Durant aquests dies hem fet vida rutinària a la caserna o sigui: instrucció, teòrica, pic i pala per fer trinxeres, etc.

El ranxo el de sempre: el xusco, mongetes, carn, lleties, més aviat escàs, sort del reenganxament.** A l'hora de passeig algun dia acompanyo una xicota que es diu Carme i que està bastant bé i és força simpàtica.

També m'ha tocat fer de quarteler i pelar algunes patates, poques.

El dia 20 vaig anar a Mataró, gairebé tot a peu i al retorn igual. Vaig veure els de casa i la Rita. Vaig sopar verdura i dormir tou. Vaig complementar el meu equip i altra volta a la caserna. Per sant Josep res, oblidat!

** Durant aquests dies l'Aris s'ha enganxat a nosaltres, a en Canal i a mi. És un xicot alt i corpulent però és dèbil de caràcter i està desmoralitzat i creu que a la guerra el mataran. No en té prou amb el menjar que ens donen i l'ajudem a satisfer la seva gana passant-li part del nostre reenganxament.

Dia 27 de març, diumenge

Hem anat el matí al camp d'instrucció i en retornar a la caserna vegem unes llistes amb la relació dels soldats que han estat destinats a Transmissions i Senyals i que hauran de marxar demà al matí cap a Barcelona per tal de sortir vers el seu destí. A la llista hi figurem jo, en Canal i en Bonet i una vintena més de mataronins. En veure que anàvem destinats a Transmissions ens causa alegria. No ens permeten anar a casa per acomiadar-nos de la família. Per mitjà de la mare d'en Nonell que ha vingut a veure el seu fill, envio un paquet i una carta a casa, fent-els-hi saber el meu destí i que marxaríem l'endemà.

Més tard ens permeten sortir a passejar i el tema de les nostres converses és preferentment, el del nostre destí i la incògnita del que aquest ens reserva.

Dia 28 de març, dilluns

De bon matí, a les vuit, ha vingut el meu pare a la caserna a portar-me roba i menjar i a acomiadar-se de mi. M'acomiedo d'ell i li recomano que ho faci en nom meu de tota la família.***

Sortim de Granollers cap a Barcelona, quan són un quart d'una. Arribats a aquesta ciutat, ens porten a la caserna Anselmo Lorenzo i d'aquesta, anem a dinar a la Espartaco. Tornem a la Lorenzo on ens espera el responsable que ens acompanya a "Dependencias Militares", on ens paguen 220 pts. i ens donen vals per tres ranxos freds, a més a més del vestit de soldat. Carregats amb l'equip que ens han donat i el que portàvem, anem a sopar a Espartaco i a dormir a Anselmo Lorenzo. Es rumoreja que ens portaran a Andalusia. Abans de dormir, em passo bon rato cosint-me la roba que m'han donat. Penso que fins avui això m'ho feia la mare. penso en la família i que no he pogut acomiadar-me de la mare ni de les germanes. Preparo un paquet i escric una carta per a ells, per tal de portar-ho al recader de Mataró demà al matí. Després, ben cansat, m'adormo.

*** Ens avisen que al migdia sortirem de la caserna. L'Aris s'acomia de nosaltres plorant i ens diu que no tornarà a Mataró perquè el mataran. És un comiat tràgic que ens deixa el cor encongít.

Dia 29 de març de 1938, dimarts

Ens llevem aviat, esmorzem i vaig al carrer del Bruch a portar al recader el paquet i la carta per als de casa. A la caserna Lorenzo ens distribueixen en dos grups. Al meu grup hi ha en Canal, en Bonet, en Silva, en Gri, en Fernández i en Carrillo. A l'altre grup hi han els altres de Mataró. A dos quarts de quatre arribem a l'estació de Sants i no marxem fins a dos quarts de vuit. Ja ens han dit on anem destinats: els del meu grup, anem a Baza, de la Província de Granada. Els de l'altre grup van a Madrid.

Marxem en el mateix tren cap a València amb els llums apagats. Sopo al tren i em quedo adormit fins a les onze. El tren es para a Tarragona on romandrà parat, fins l'endemà a la tarda. Avui, durant el viatge, he pensat molt en la meva família: els meus pares, les meves germanes i tots els altres familiars. M'adono que els estimo molt i lamento no haver pogut acomiadar-me d'ells. Penso en quina serà la meva sort. Potser, qui ho sap?, deixo per sempre tot això. No obstant, surto confiat i optimista. Crec que tornaré.

Dia 30 de març de 1938, dimecres

Tant bon punt clareja sortim del vagó del tren que ha estat parat durant la nit al port de Tarragona. He dormit poc a causa de la incomoditat del seient. He passat mala nit i quan em llevo tots els membres em fan mal.

Un xicot que anava al meu vagó, s'ha posat a tocar la guitarra, tenia bona veu i sabia cantar. Ens ha ajudat a trobar més curta aquesta nit.

Menjo un mos de pa i passejo pel port, és petit però bonic. Sona la sirena d'alarma i sentim ben aprop les explosions de les bombes que llança l'aviació feixista. També sentim petar els canons i les metralladores antiaèries. Els bombarders enemics fugen després d'haver descarregat. Nosaltres, hem corregut i ens hem escampat pels camps de l'entorn. Jo m'he posat a l'entrada d'un refugi per si hi hagués cas.

Passada l'alarma m'arribo a la platja. Hi ha uns quants soldats que s'hi banyen del tot nus. Jo també em tiro a l'aigua en calçotets i brassejo un bon rato fruit de l'agradable sensació d'una aigua neta, quieta i transparent. Una estona al sol, una fricció i cap a dinar. Es repeteix el so de les sirenes d'alarma però en aquesta ocasió no veiem els avions.

Hem vist evolucionar damunt nostre dotze avions "mosques" republicans, oferint un bonic espectacle amb les seves cabrioles.

A les quatre de la tarda marxem. El tren ressegueix la costa. Admiro encisadores platges i muntanyes: la serra de Prades m'atrau singularment i em proposo anar-hi d'excursió, si en surto d'aquesta.

Sopo i m'adormo. El tren para de nit a l'estació d'un poble que em sembla petit. Agafa uns vagons plens de soldats que venen del front aragonès.

Dia 31 de març de 1938, dijous

Ens llevem a les 6 del matí. El tren està parat a Campredo, a sis quilòmetres de Tortosa. Visito el poble, la gent ens dóna ous i ens conviden a menjar arròs que trobo succulent. Tornem al tren que surt a les 5 de la tarda en direcció a Tortosa. El pont de Tortosa sobre l'Ebre està mig destrossat, la ciutat també ofereix nombrosos danys a conseqüència dels bombardejos. Es veu una ciutat deserta, trista i castigada. En canvi el riu Ebre, tan ample m'agrada veure'l. No havia vist mai un riu tan ample. Seguim via avall i el paisatge m'agrada. Passat St. Carles de la Ràpita deixem Catalunya i entrem a Castelló. Tots entonem un cant de comiat a la nostre terra -l'Emigrant-. Després sopem un xusco i carn en conserva i m'adormo mentre el tren fa via avall.

Dia 1 d'abril de 1938, divendres

Quan ens despertem estem arribant a Castelló. Tot passant-hi amb el tren veig que es una ciutat bastant gran i bonica, principalment un parc que hi ha aprop de l'estació, on hi fem una curta parada. Quan torna a marxar el tren, es para al cap de cinc minuts. Llavors veiem damunt nostre cinc avions Junkers feixistes. Tothom escampa corrent, sense ordre ni concert. Jo em quedo molt seré a l'ombra prop del tren. Els avions passen de llarg, es veu que no érem nosaltres el seu objectiu. El tren arrenca novament i al cap de poc sentim vàries explosions i veiem grans fumarades pels voltants de l'estació. Ens hem escapat d'una i bona. Durant tot el viatge hem escapat de varis bombardeigs. Moltes poblacions han estat bombardejades poques hores abans o després d'haver-hi passat el nostre tren. Passem per Sagunt i veig el castell i les muralles de la ciutat.

Tot el paisatge que he pogut veure al llarg del viatge és molt bell, les serres, les platges, els camps de tarongers i els pobles. A les 12 del migdia arribem a València. Dinem i puc visitar la ciutat. M'ha agradat València, és neta, alegre i ben "cuidada". Té bons edificis i a la nit amb la seva il·luminació ofereix un magnífic aspecte. Sopo calent per sis pessetes. Tot un poema. A les 10 de la nit, marxem amb el tren cap Alcàzar de San Juan. M'adormo aviat.

Dia 2 d'abril de 1938, dissabte

Quan ens despertem ens trobem prop d'Albacete. Hi arribem de bon matí i hi fem parada. Molts soldats aprofiten l'ocasió per comprar ganivets. Novament en marxa passem per Villarobledo i cap al migdia arribem a Alcázar de San Juan. He pogut veure les immenses planes de La Manxa, sembrades de ceps. Un paisatge insòlit per mi, ben diferent dels de

Catalunya. Ens separem dels companys destinats a Madrid, perquè marxaran en un altre tren. Anem a dinar a un menjador militar on, per dues pessetes ens donen un dinar que està força bé. A dos quarts de quatre sortim d'Alcázar, ja en direcció a Baza. Altra vegada les dilatades planes fins a l'horitzó. El tren no para fins a Manzanares, on arribem pels volts de dos quarts de sis. Intentem telefonar a Mataró perquè ens hem assabentat que el passat dia 31 va ser bombardejada causant alguna víctima, el que ens fa estar angoixosos. No aconseguim telefonar. A les 10 de la nit el tren es posa en marxa i aviat m'adormo cansat de viatjar.

Dia 3 d'abril de 1938, diumenge

Quan em desperto som aprop de Baeza. He dormit tota la nit, llevat quan el tren va parar a Valdepeñas, on una munió de persones oferien vendre als soldats vi i conyac de la terra. En Bonet va comprar una botella de conyac per 15 pessetes. Són un quart de nou (aquesta nit hem avançat una hora sobre l'horari anterior) quan arribem a Baeza. Esmorzem i ens donen permís per anar pels voltants de l'estació. Vaig a cal barber i en sortir en Bonet, en Silva i jo anem a banyar-nos al riu que passa ben aprop. El lloc es magnífic, fa un sol que crema. Ens cabussem, bracegem i creuem nedant el riu tres vegades. Ens rentem bé amb sabó, prenem el sol i ben refrescats ens anem a dinar acompanyats d'unes copetes d'un selecte vi moscatell. A les 5 de la tarda el tren segueix viatge cap a Guadix. El paisatge ha canviat, ja no veiem les planes de la Manxa. Veig Sierra Nevada coberta encara de neu al cim. Es magnífica i em recorda el nostre Pirineu. He vist també un camp d'aviació amb 15 avions i un altre en el moment d'aterrar. Es la primera vegada en la meua vida que veig l'aterratge d'un avió. Aquesta terra és poc poblada. D'un poble a l'altre hi ha molts quilòmetres i de tant en tant alguna casa aïllada. Quina diferència de Catalunya! A dos quarts de dotze, ens despertem perquè hem arribat a Guadix, on ens encabeixen en vagonets de càrrega. Ajaçat a terra, vaig dormir-me a la una de la nit.

Dia 4 d'abril de 1938, dilluns

Quan de bon matí em llevo se m'ofereix un magnífic panorama. Ben aprop Sierra Nevada completament coberta de neu, fent honor al seu nom. Al seus peus, arredossat el poble de Guadix. Em recorda el Pirineu, que tantes vegades he admirat cobert també pel blanc mantell de neu. A les deu del matí, sortim de Guadix en destí a Baza. Les planes s'alternen amb les muntanyes. La configuració del terreny em recorda les Guàrdies i St. Miquel del Fai, però la regió la veig poc poblada i més pobre que Catalunya.

A les dues de la tarda arribem a Baza. El viatge de Barcelona a Baza ha durat sis dies! En alguna ocasió el tren anava tant lent que alguns soldats, baixaven agafaven taronges dels camps del costat de la via i tenien temps de tornar a pujar al tren en marxa.

Anem a la caserna que es troba a uns 10 minuts a peu del poble, al costat mateix de la carretera. Dinem i ens destinen a la Companyia de Radiotelegrafia a mi, a en Canal, en Bonet, en Gri i en Fernández. A en Silva el destinen a la d'Òptica. A les sis ens donen permís fins a dos quarts de nou. Visitem el poble, és bastant gran, però el veig també bastant pobre. Els carrers són estrets i llargs i alguns fan pujada. Cap a les afores es veuen coves a la penya, que em semblen habitades. No es veuen cotxes, en canvi transiten molts burros amb la seva sàrria. Hi ha també molts militars. Torno a la caserna, sopem i toquen silenci a les 10. Escric a casa i a les 12 em ficava al llit. En aquesta caserna hi hem trobat molts catalans. Encara no hi hem pogut parlar, demà ho farem.

Dia 5 d'abril de 1938, dimarts

A les set del matí toquen diana. Ens rentem, a tres quarts de vuit passen llista i a les 8 esmorzem: una tassa de llet molt bona. A les 9 instrucció. A les 12 passen llista i a la 1 a dinar: cigrons amb sardina. A les 3 instrucció i a les 6 permís. Anem al poble. A tres quarts de nou, el sopar i a les 10 el toc de silenci. He escrit i enviat varies cartes a casa, a l'oncle Agustí i a en Noé.

Dies 6-7-8-9-10 i 11 d'abril, de dimecres a dilluns

Aquests dies fem vida semblant a la del dia 5 a la caserna. Escric i envio varies cartes. Envio a casa un gir de 175 pessetes i un paquet de tabac pel meu pare. Ens ensenyen l'alfabet Morse i ens fan classes de recepció i transmissió. El dia 10 em va tocar guàrdia 4 hores. La resta, les passo llegint. El dia 11 ens fan elegir compromissari per votar el Comitè de Control i ens fan llegir i comentar un periòdic rural en presència del Comissari polític, crec que és comunista. Tot plegat una manera de passar el temps. En Campás en el comentari s'hi llueix: fa una crítica molt dura dels enxufats a la reraguarda, crec que al Comissari no se li ha sentat gaire bé. En Campás es un xicot de Malgrat que s'ha ajuntat amb nosaltres. Es de L'Esquerra Republicana, molt catalanista. He congeniat molt bé amb ell i anem plegats molt assovint.

Dia 12 d'abril de 1938, dimarts

Avui fa un més que em vaig incorporar a l'exèrcit republicà. Vida normal a la caserna. A l'hora del permís anem en Bonet, en Carrillo i jo a unes muntanyes que estan 3/4 lluny de la caserna. Són uns petits cingles que em recorden els més alts de St. Miquel del Fai i Guillerries. Hem de grimpar i en arribar al cim, podem contemplar un panorama ben formós. M'ha fet reviure les joioses excursions que amb els amics fèiem per terres catalanes.

Per complementar el ranxo, ben assovint mengem ous- que van a 8 o 10 pts la dotzena,- i ametllons. Com sempre a les 10, el toc de silenci. Abans de dormir-me penso com en un mes ha canviat la meva vida i que possiblement encara canviarà més.

Dia 13 d'abril de 1938, dimecres

Avui m'ha tocat servei d'aprovisionament i cuina. Al matí em fan anar a fer llenya, amb la destrat tallo arbres i branques. En havent dinat rento atuells i plats. Avui m'han donat sabates, pantalons, guerrera i matalàs. Abans de dormir em toca cosir la roba que m'han donat.

Dia 14 d'abril de 1938, dijous

Avui és la commemoració de la proclamació de la República. De bon matí el comandant i autoritats de la caserna passen revista i el comissari ens adreça unes paraules. Avui no hi ha instrucció. A les tres ens donen permís. Anem al camp de futbol. Veiem dos partits i després al cinema, on passo una estona ben divertit.

Dies 15 i 16 d'abril de 1938, divendres i dissabte

Divendres fa un dia esplèndid, un sol magnífic. Prenc el sol al terrat de la caserna. Feia dies que no ho podia fer. El dissabte em toca guàrdia. Avui fa un dia gris i núvol. A la tarda un company em porta la notícia de que els feixistes han arribat a la costa de Castelló, o sigui que Catalunya resta incomunicada per terra amb la resta d'Espanya. Penso que potser no rebré notícies de la família mentre duri la guerra. Voldria saber com estan a Mataró i a Catalunya aquests dies. Confio que els meus pares ho podran resistir i que quan acabi la guerra els retrobaré sans i estalvis. Diuen que l'esperança és el darrer que es perd.

Dies 17-18-19 i 20, de diumenge a dimecres

Vida normal a la caserna. El dia 17 em va tocar fer de "quarteler". A les sis vaig anar al cinema. Durant la sessió han tocat les campanes del

poble en senyal de perill de bombardeig. Esverament general, dones i criatures corren esbojarrades pels carrers de la ciutat. El desordre és general. No hi ha bombardeig. Espero amb ànsia carta de casa. Des que van tallar la comunicació per terra amb Catalunya que no he rebut carta seva. Rebo carta de l'Agustí, em causa molta alegria. Li contesto. El dia 20 el comissari ens reuneix per fer una xerrada sobre la situació actual. En Campàs li recrimina els "enxufats" de la reraguarda. Quan rebré notícies de casa meva? Penso molt en ells.

Dies del 21 a 28 d'abril de 1938, de dijous a dijous

Fem vida de quarter sense cap fet extraordinari. A la nit quan dormim hi ha qui es diverteix fent brometes. A en Gri li han pintat el bigoti, i a en Bonet unes grosses celles, amb tinta xina.

Hem après a captar i a transmetre el Morse. El comandant i el comissari ens parlen assovint sobre la situació actual. Em turmenta el fet de no rebre cartes de casa. En rebo de l'Aris. En Canal en reb del seu cunyat. Per ell m'assabento que a Mataró no hi ha electricitat i que per aquest motiu les fàbriques no treballen. Planyo als de casa, m'imagino que ho passen malament. Escric a l'Aris. Amb en Bonet estudiem alguns problemes d'àlgebra i a l'hora del passeig algun dia anem a grimpar a la muntanya. Ens va de primera per a fer exercici. Un dia d'aquests he mirat les fotografies dels meus pares i germanes. He plorat a llàgrima viva. Em dono compte que els estimo molt. M'he fet pelar el cap al zero, me l'han afaitat i m'ha quedat la closca blanca com la neu. Diuen que a alguns matalassos hi han xinxes i que a la caserna s'han donat casos de sarna. Extremem la nostre higiene. A vegades anem a banyar-nos a un rierol que passa prop de la caserna, aprofitant per fer gimnasia sueca. M'ha tocat fer guàrdia, aprofito per escriure a casa i a la tia Adela. Per sopar he menjat una succulenta truita amb ceba. Fa un més que vam sortir de Granollers. Continúo sense rebre carta de casa. Es terrible! Penso que he de procurar agafar-m'ho bé.

Dia 29 d'abril de 1938, divendres, a 2 de maig, dilluns

Aquests dies la vida a la caserna, és com la dels dies anteriors. Com a novetat mencionaré que el dia 29 van marxar ja destinats a Radio 6 companys dels que vam sortir de Granollers. Amb la palla de la seva màrfega hem omplenat més les nostres. Com a conseqüència avui m'he trobat una xinxsa que m'he apressat a matar. Altra novetat és que en Bonet s'ha posat malalt; està al llit per la febre. Jo tinc cura d'ell el millor que sé. Ens han donat la injecció antitífica. En Canal, a causa això, es passa la tarda ajagut i encarcerat. He rebut la carta de l'oncle Agustí, la qual m'ha

causat molta alegria i he contestat tot seguit. El dia 2 rebo per fi carta de casa meva, que contenia a més a més un mapa. M'ha produït una gran alegria. Quan la llegia em venien les llàgrimes als ulls. Els he contestat i enviat la carta el mateix dia. Pel primer de maig, cap festa, cap celebració. Ni han tocat la Internacional.

Dia 3 de maig de 1938, dimarts, a dia 8 de maig, diumenge

Tots aquests dies a la caserna res extraordinari. Un dia em toca neteja, faig de camàlic, treballo amb la pala. Un altre dia faig de quarterer, més descansat que la neteja. Es tracta d'estar de guàrdia a la secció, on dormim. Em passo el rato llegint. Ara si que rebo cartes: vàries de casa (retardades), de l'Agustí, de l'Aris, d'en Lladó, d'en Nonell. Les contesto a mesura que puc. M'han donat una altra injecció antitífica. Em queda l'esquena garratibada. El dia 6, quan ens llevem, vegem les muntanyes blanques de neu. Es un paisatge meravellós. En Bonet el mateix dia 6, s'ha llevat, diu que ja es troba bé. El dia 8 vaig amb en Canal i en Bonet al cafè i ens prenem una copa de Xerés i després al cinema. Porto les sabates enllustrades i la meva caçadora de pell, tot fardant amb el meu equip pels carrers de Baza.

Dia 9 de maig, dilluns, a 14 de maig 1938, dissabte

Aquests dies m'ha tocat fer guàrdia dues vegades. He rebut i contestat vàries cartes. Hem sortit a fer pràctiques amb una estació transmissora i receptora. Resulta interessant. Durant dues tardes, a l'hora del permís he anat a banyar-me en una bassa que hi ha aprop. M'agrada perquè puc practicar la natació i prendre el sol. Res més de particular.

Dia 15 de maig, diumenge

Avui al migdia ens comuniquen a una colla de soldats de la companyia de Radio que ens han destinat a la companyia de Transmissions de la divisió 54. Hi anem en Bonet, en Fernández, en Manzanares, en Colomer i jo. En Canal se n'ha lliurat. Així doncs des d'aquest moment ens diuen que pertanyem a aquesta divisió. No sabem quan haurem de marxar. Ni si anirem a Radio o Telègrafs, ni si estarem de sort o de pega, ni el que ens reserva el destí. Jo confio que continuaré tenint sort. Em separen d'en Canal i anirem junts amb en Bonet. M'ho agafo bé. Rebo carta de l'Agustí i escric a l'Aris comunicant-li el meu destí. Vaig al cinema amb en Bonet.

Dia 16 de maig del 1938, dilluns al 18 de maig de 1938, dimecres

Res de particular aquests dies. Envio tabac a casa. He escrit dues cartes a la Rita, la darrera el 7 d'abril i no s'ha dignat contestar-me. A mi m'agrada la Rita i m'havia il·lusionat amb ella, ara veig que no li interesso, però podia fer-me quatre ratlles. No crec haver donat motiu a que es porti així amb mi. Que hi farem! No penso pas encaparrar-m'hi, prefereixo deixar-ho córrer. I per cert que no em costa gens aconseguir-ho.

En Noé tampoc m'escriu. Ja ho va dir, que no escriuria a ningú quan s'incorporés a files. No obstant això, quan sàpiga la seva adreça li cantaré les quaranta. N'hauem de parlar els "Pals" ...

En Bonet ja m'ha prestat 4 duros. Vaig molt just de calés.

Dia 19 de maig de 1938, dijous

Des de que pertanyo a la 54 Divisió fem vida diferent. A les 9 anem a fer una hora d'instrucció. Després anem al camp de futbol on juguem un partit i seguidament una estona més d'instrucció. Ja a la caserna, a les tres de la tarda, fem classe de teoria militar i a les 4 classe de tècnica telefònica. També mengem millor que abans: patates i peix assovint. He escrit a la Unió de Cooperatives.

Dia 20 de maig 1938, divendres, a 23 de maig dilluns

Rebo carta de casa amb una fotografia de tots. Han quedat molt bé i en mirar-la sembla que els vegi en persona. M'he emocionat, però m'ha plagut molt. Ara els podré mirar sempre que vulgui, sempre que senti enyorança.

També he rebut carta de la Magdalena en la qual em diu que no escrigui a la Rita. Ja ho havia decidit així abans que m'ho digués. Es veu que no li sóc persona grata, que hi farem! No penso pas enmoïnar-m'hi.

M'han donat la 3ª injecció antitífica, i ja no m'ha fet mal.

A l'hora de la instrucció em fan pujar pals de telèfon, mitjançant uns ferros curvats amb unes espines a l'interior de la curva que es claven a la fusta. L'experiència és interessant, però per ara no aconseguixo pujar més de 5 m. Això es fa per tirar o reparar lineas telefòniques aèries.

El dia 23 em van fer anar a fer una rasa amb pic i pala a la plaça del parc a Baza. Acabo bastant cansat. A l'hora de passeig uns dies anem al cine i altres a banyar-nos.

Dia 24 de maig, dimarts i 25 maig 1938, dimecres

Avui tornem a pujar pals. Al vespre han marxat destinats en Canal, en Riera i en Carbonell, companys de Mataró. Em dol separar-me d'en Canal. Penso que això també és la guerra. Possiblement en vindran

d'altres de separacions que em doldran. El dimecres em tornen a portar a treballar de pic i pala a la plaça del parc de Baza, però abans amb un camió anem a la pedrera. Malgrat la incomoditat del viatge, puc admirar el bonic paisatge i bones panoràmiques. Properes i llunyanes s'alcen fermes muntanyes. Extensos camps de blat que comencen a groguejar. Un esplendorós sol escalfa i il·lumina l'ambient. Tot és vida i color. La guerra m'ha portat a aquesta formosa regió. Llàstima que sigui en guerra i no en pau! A la tarda pic i pala i a l'hora del passeig un bany refrescant i reconfortant. En tornar a la caserna en Fernández, en Bonastre i jo ens hem comprat una truita de 6 ous amb faves tendres que ens la mengem per sopar i ens sap a glòria. Rebo carta d'en Nicasi i de l'oncle Agustí. Res més d'extraordinari.

Dia 26 de maig del 1938, dijous, a 4 de juny, dissabte

Tots aquests 10 dies ha transcorregut la vida casernària, sens cap fet ni alteració extraordinària. Ens ha fet un discurs el capità de la companyia, Hostpitaleche i el comissari Arróniz, ens ha fet una arenga. Hem pujat a pals de telèfon, classes teòriques i a l'hora de passeig hem anat al cinema o a banyar-nos. He rebut i contestat varies cartes.

Dies 5 i 6 de juny de 1938, diumenge i dilluns

El dia 5 em toca servei de vigilància pel poble, armat de fusell. Anem al cinema i al camp de futbol. El dia 6 ens donen un fusell i ens fan fer instrucció d'arma i marcar el pas tot el dia, perquè segons diuen, haurem de desfilar davant el ministre de justícia González Peña, que ens visitarà. Acabem cansats de tant anar amunt i avall. Al vespre ens comuniquen que els de la 54 Divisió haurem de marxar demà cap a Úbeda. Em separen d'una colla de bons companys, entre ells, varis de Mataró. Avui he cobrat 310 pts, a raó de 10 pts diàries. No està mal perquè a més hi va el menjar, vestir i dormir.

Dia 7 de juny de 1938, dimarts

Em passo el dia fent preparatius per marxar. M'arranjo roba, compro quelcom i me'n vaig a Comandància a cobrar 210 pts que hem deu l'Estat. Marxem a dos quarts d'onze de la nit en un tren de càrrega de mercaderies. Ens ha acomiadat el comandant i el Comissari polític que ens han engegat una arenga.

També hi havia alguns companys a acomiadar-nos. Aviat m'adormo dins el vagó. Marxo tot sol d'entre els que vam sortir de Mataró. M'han separat d'en Bonet amb el qual tan bé m'avenia, que hi farem! Es la guerra...

No obstant, hi han catalans a l'expedició: en Campàs, de Malgrat; l'Arola, l'Escofet, en Romagosa i en Pons, tots ells de Molins de Rei. Escric a casa per assabentar-los del meu trasllat.

Dia 8 de Juny de 1938, dimecres

Hem desperto a Guadix, on puc admirar altra vegada el magnífic panorama de la Sierra Nevada al fons, encara amb clapes de neu. Sortim a les deu del matí. Em passo gairebé tot el viatge dormint al vagó. A ratos contemplo el paisatge andalús: camps de blat, oliveres a milers, alteroses serres i immenses planúries. Ens donen el menjar escàs, passo gana. A les 10 de la nit arribem a Baeza. Pugem a un vagó de càrrega, estrets com les sardines de llauna. Marxem cap a Úbeda, on arribem a dos quarts de dues de la nit, cansats, rendits per la gana i la son. A les dues de la nit em poso a dormir sobre el "duro suelo" de l'estació de Úbeda.

Dia 9 de juny de 1938, dijous

Em desperto a dos quarts de nou. Desdejuno amb un tragueta d'aigua. A les nou marxem cap a l'ermita de la "Madre de Dios del Campo" que ens servirà de caserna. Està a 2 Km. del poble però errem el camí i en caminem 17 de Km. carregats amb tot l'equip i sota un sol que crema. Tenim fam i pel camí roseguem faves crues que arrenquem d'uns camps. L'ermita és un edifici bastant gran i al costat hi ha una casa on veiem 4 o 5 xicotes maques i simpàtiques. Sense deixar-nos descansar ens fan anar al poble a buscar subministrament i carregar equipatge. Amb la gana que portem, aquest treball és un turment. A dos quarts de dues ens donen la ració de menjar per tot el dia: un xusco de pa, un pot de carn i una mica de melmelada. En havent menjat me'n, vaig a banyar-me i a caminar pels voltants de l'ermita i del poble. Úbeda està enclavat dalt d'una muntanyeta arrodonida, oferint un magnífic aspecte. Té edificis antics i carrers típics, en els quals sembla haver-se parat el temps. La silueta del poble es retalla davant d'un fons d'una esquerpa serra, que jo, fanàtic de la muntanya, sento un viu desig de pujar-hi. Els voltants de l'ermita són conreuats i els camps plens d'oliveres ben arrengrarades que ja comencen a florir. En havent sopat, em preparo el jaç a l'aire lliure, doncs avui he de dormir al ras, acarolat per una suau fresqueta. Fa una nit magnífica. La lluna clara i brillant il·lumina amb uns colors rars el paisatge i els estels no aconsegueixen il·luminar les muntanyes, que puc arribar a veure com unes immenses masses negres. Els grills entonen el seu cant nocturn, únic so que torba la pau i el silenci d'aquesta nit de primavera, que em fa sentir, recordar i desitjar. Em passo bona estona agessat contemplant l'estelada, sentint l'aire fresc i escoltant el cant dels

grills. Aspiro àvidament l'airet olorós, pensant i recordant moltes coses i fets molt volguts de la meva vida passada, fins que la son em va rendir i em va fer aclucar els ulls.

Dia 10 de juny de 1938, divendres

Em desperto a l'aurora. El sol comença a sortir. Vaig a refrescar el meu cos a una "alberca" propera. Esmorzo només un mos de pa. No tinc res més. Escric a casa. En havent dinat prenc un bany de sol. A les 6 vaig al poble a fer una volta tot rosegant un troç de turró de panses. Vaig al carrer Alaminos, 48 on trobo l'Isidre Rivell, de Mataró. No cal dir la mútua alegria en trobar-nos. Em dona un pot de llet i paper i m'acompanya junt amb un seu company de Calella, fins a l'ermita. En havent sopat anem amb ells, en Campàs i jo, al cinema. A la nit, altra volta dormo al ras.

Dia 11 de juny de 1938, dissabte

Al matí baixo al poble a fer un gir de 350 pts per als de casa. Escric a l'Agusti. A la tarda baixo a les 6 al poble. En entrar-hi, una moto atropella una nena, davant meu. L'aixeco de terra i té una ferida al peu. La porto a l'Hospital. Em trobo amb en Rivell i quedem entesos per anar demà a fer un dinar. Torno a dormir al ras.

Dia 12 de juny de 1938, diumenge

Escric a la Unió de Cooperatives i a en Bonet. A la tarda baixo al poble per anar a dinar amb en Rivell. Trobo el tinent Gallego que em notifica que hem de marxar. Així doncs, res del dinar i cap a preparar tot l'equip. Marxem de Úbeda a dos quarts de nou del vespre i arribem a Baeza a dos quarts d'onze. Hi han arribat també gran quantitat de forces que s'esperen també per marxar. Hi han deu trens preparats. Dormo a l'estació.

Dia 13 de juny de 1938, dilluns

Sortim de Baeza a les 8 del matí, quan jo encara dormia agessat a terra del vagó de càrrega que, durant alguns dies, serà el nostre habitatge, segons ens han dit.

Passem per Despeñaperros i puc veure per primera vegada l'aspecte d'aquest paratge de la Sierra Morena. A banda i a banda de la via del tren s'aixequen imponents blocs de roques, llargues parets verticals, agulles de roca punxagudes i altes. Tot aixó en gran abundància i amb un rierol que s'escola pel costat de la via, el qual, tan aviat salta impetuós entre el

rocam, com s'acqueta mansoi, enmirallant les seves aigües transparents els arbres que creixen a la seva riba. És un indret, un paratge salvatge, feréstec, que fou antigament escenari de les gestes dels bandolers de la serra i que enguany farien la felicitat d'escaladors i d'acampadors. Penso com em plauria venir-hi tots els "Pals" en acabada la guerra. Es una excursió que afegeixo a la llarga llista de les que em plauria fer quan torni la pau, si sóc viu. Continuem el viatge fins Alcázar i d'aquí fins Albacete, on arribem a les 10 de la nit. Aviat tornem a partir i al cap de poc rato m'adormo a terra del vagó.

Dia 14 de juny de 1938, dimarts

Quan em desperto veig que seguim el viatge. Passem per Játiva i la Encina. El paisatge és bonic, al llarg de la via s'aixequen unes serres encinglerades i bonics poblets anem deixant enrera. Arribem a València a la una del mig dia. Anem a donar un volt per la ciutat. Es veu populosa, té edificis notables i aspecte de gran ciutat. La meva primera impressió és bona. Mentre hi passegem sonen les sirenes i disparen les bateries antiaèries. No sento cap explosió. La gent roman tranquil·la, sense cap esverament. Compro albercocs i a les quatre de la tarda reemprenem el viatge. Arribem al poble de Buñol a dos quarts de set. El poble és bastant gran. A l'entrada hi ha enlairat, un castell molt gran.

També hi ha una fàbrica de ciment. Ens allotgem en un local gran, en una sala que era un casino. Anem a passejar pel poble. La gent és molt simpàtica, i unes noies també simpàtiques i ben formoses passejen com nosaltres, pels carrers principals. Comprem quelcom per menjar i ens en anem a dormir sobre el terra de mosaic.

Dia 15 de juny de 1938, dimecres

Ens llevem de bon matí i tot seguit ens traslladen de local. Escric a casa i a l'Agusti. A la tarda vaig a banyar-me al riu i a rentar-me la roba. Els voltants del poble són bonics. El riu té indrets ben formosos, d'aigua neta i engorjada, dominats per uns cingles alterosos i verticals, amb una vegetació refrescant.

Al vespre, el capità ens engega una arenga per fer-nos saber que anem a sortir cap al front, que deduïm serà el de Castelló que aquests dies està molt actiu. Ens ho agafem bastant bé. Sopo unes suculentos patates fregides i uns quants gots de llet. Escric a casa i a l'Agusti comunicant-els-hi la nova que ens ha donat el capità.

Dia 16 de juny de 1938, dijous

Esmorzo una bona ració de llet amb pà. Escric a en Noé. Vaig a banyar-me en un racó del riu d'aigua transparentíssima i clara, en la qual submergeixo el meu cos i nedo pausadament i a continuació prenc un bon bany de sol. Estic sol i gaudeixo d'uns moments deliciosos, dels millors que em depara la meua vida de soldat. Dinem amanida, sardines i melmelada. Després, preparem l'equipatge i ens disposem a marxar. A les nou formem davant la caserna i ens acomiadem del poble cantant l'himne de Transmissions: "*Somos soldados de Transmisiones, que establecemos la ligazón entre los mandos y la avanzada, entre los Jefes y el Estado Mayor. Guardamos todos un gran secreto en el servicio de transmisión y elaboramos la nueva España con fe, entusiasmo y un gran valor*", etc.etc. Sopem i a les 12 de la nit partim de Bunyol encabits en camions, apretats com sardines de llauna, vers un destí desconegut. Sospitem que anem cap a Sagunt. Què em reserva el destí?, em pregunto.

Dia 17 de juny de 1938, divendres

Comencem el dia dalt dels camions fent via en direcció al front. A dos quarts de cinc arribem a Altura, després d'haver passat per Chiva i Llíria. Baixem dels camions i acampem a les afores del poble, aprofitant per dormir fins a les 7 del matí. Estem a la província de Castelló entre Terol i Sagunt, a uns 30 Km. del front. Fem vida de campanya, ens banyem, prenem el sol i ens ocupem en diverses tasques. A la tarda veiem passar 23 avions feixistes. No sé si han descarregat cap bomba ni si han metrallat. Res més de particular.

Dia 18 de juny de 1938, dissabte a 23 de juny, dijous

Tots aquests dies hem estat acampats a les afores del poble "Altura". Vaig a banyar-me en una piscina molt gran. Hi frueixo de debó amb l'aigua i el sol. Amb en Campàs ens hem comprat 1 quilo de mel, doncs el ranxo és escàs. Ens han distribuït en escamots i ens han assignat feina concreta. Em destinen a la secció de construcció, a l'escamot del sargent Viejo i a l'esquadra del caporal Quevedo i la feina que m'han assignat és la de telefonista i m'han donat una bossa de costat. Cada dia veiem passar avions, passen molt alts i sentim explosions, algunes segurament a causa del canonaig que hi ha al front. Tots hem posat diners per millorar el ranxo, doncs es veu que el subministrament que rebia la Companyia no donava per millorar-lo. Tinc de rentar i cosir la meua roba i col·laboro a enganxar un mapa que és motiu de consulta de tota la Companyia. Els avions passen ara amb més freqüència i descarreguen més aprop. Aquests dies he escrit a casa, a l'Aris, a l'oncle Agustí, a en Bonet, a

l'Agustí, a en Tomàs Nonell, a en Nicasi i a la Unió de Cooperatives i a la tia Adela.

Dia 24 de juny de 1938, divendres

De bon matí veiem passar gran nombre d'avions. en compte més de trenta de republicans. A la tarda rebem ordre de marxar. A dos quarts d'onze de la nit marxem amb camió cap a Teresa i acabem el dia viatjant.

Dia 25 de juny de 1938, dissabte

Arribem a Teresa a les set del matí. Acampem a les afores del poble, a un quart d'hora a peu. El poble és molt vell, té racons típics i antics. Els voltants els trobo força atractius. Les muntanyes tenen vegetació i prats, el que hem fa pensar que a l'hivern hi neva. Hi han parets de roca no molt altes. Més aprop, es veuen arreu camps de blat i d'oliveres, també algún arbre fruiter i alguna feixa de verdures.

I ben aprop hi passa un rierol que possiblement, més d'una vegada, serà on hi prendré un deliciós bany. Durant el dia fem vida de campament, al matí han passat uns 25 avions, en direcció al front, que es troba a uns 40 Km. d'aquí on som. Res més de particular.

Dia 26 de juny de 1938, diumenge

Ens traslladem a una altra pollancreda a l'altra banda del poble. Ens passem la tarda fent "chabolas". En Campàs i jo ens en fem una a l'estil de les dels negres. Acabem ben avançada la nit. Escric a casa.

Dia 27 de juny de 1938, dilluns i 28, dimarts

Aquests dies vida normal de campament. He anat a banyar-me al riu. Els voltants són molt bonics. Rebo cartes de l'Aris i de l'Agustí. Aquest em diu que ha estat malalt i que en Fernández potser és mort. Em sap molt greu. Pobre xicot!

Escric a l'Aris i a l'Agustí, al qual envio un pot de llet certificat.

Dia 29 de juny de 1938, dimecres

Avui em toca servei de cuina, o sigui pelar patates, moltes patates, fregar calderes, netejar peix, anar a buscar llenya, etc,etc. Escric a la nit a l'Agustí i a en Noé. Fa força dies que no rebo carta de casa. En tinc moltes ganes! Cada dia desitjo més fermament veure acabada aquesta guerra. I pensar que potser durarà encara molt de temps!

Sempre, però més aquests darrers dies, en rebre carta de l'Agustí o dels amics i en veure assovint els bells paisatges que se'm presenten, em passo llargues estones pensant i recordant molts esdeveniments, escenes viscudes, successos i fets passats, quan hi havia pau a la nostre terra. Quin goig i alhora quin dolor em causa el recordar!

Quan serà que podrem retornar a les nostres llars i recuperar aquella tranquil·litat perduda? Retornaré tanmateix? Avui estic melangiós, demà, potser, em sentiré més optimista.

Dia 30 de juny de 1938, dijous

De bon matí anem amb el tinent Izarra(vasc) a fer una marxa fins un poble anomenat Bejis, que és el darrer de la província de Castelló per aquest costat. He vist paisatges bonics i interessants, he vist també com feien fortificacions a les muntanyes. En arribant al campament, ens ordenen preparar l'equip per marxar a les set de la tarda, marxem en camions, arribant a les deu de la nit a Cova Santa****. Abans d'anar a dormir hem vist a les muntanyes d'enfront, els llampecs que trenquen la foscor, produïts pel canoneig del front més proper. Anem a dormir, arribant-nos el soroll de les explosions.

****Cova Santa era un convent gran abandonat pels frares amb una gran cova, on hi hauria abans suposo un altar amb la Verge.

A nosaltres ens van repartir en cel·les del convent. Ocupavem una cel·la els companys d'escamot, entre els que hi havia en Campàs, en Romagosa, l'Arola, en Pons i l'Escofet.

No hi havia cap mena de moble i havíem de dormir a terra sobre "el duro suelo".

Dia 1 de juliol de 1938, divendres

En llevar-me de bon matí, el primer que faig és admirar el dilatat panorama que des d'aquest lloc enlairat en la muntanya se m'ofereix. Aquí dalt a Cova Santa, hi han tres edificis i una gran Cova. Hi ha el Convent, el balneari i una caseta de peons caminers (la carretera hi arriba, però no hi ha aigua. Ens l'han de portar en camions). Al convent ens hi hem d'instal·lar nosaltres. Passem el matí treballant com negres, netejant i treient molta brossa. Baixo un moment a la Cova Santa. Es una gran Cova que abans servia d'església. Ara es fosca i humida. Veig una làpida testimoni d'un antic miracle que tingué lloc aquí. En havent dinat me'n vaig a voltar pels entorns i em passo unes hores corrent i contemplant els voltants i el panorama que des d'aquí es pot veure. Una gran extensió de terreny es pot contemplar des d'aquestes altures. Davant meu s'aixequen un bon nombre de muntanyes i d'altres, per sota els meus peus. Té certa semblança als panorames que des de Cèl·ecs podem veure mirant cap al Montseny i també, per altra costat, més aprop, tenim

uns turons semblants al Turó Gros i el de les Olles, del Montseny. Tot això em fa recordar i rememorar aquelles excursions per terra catalana, juntament amb els meus amics. Cap al tard plou i aprofitem l'aigua que cau per rentar-nos. Ara si que puc dir que només em rento quan plou. He rebut carta de l'Agustí i llegint-la em dispenso a dormir.

Dia 2 de juliol de 1938, dissabte a 3 de juliol diumenge

Quan puc, em dedico a recórrer els voltants de Cova Santa. No tenim aigua, no puc beure ni rentar-me. Em fan baixar pesades caixes de municions abaix la Cova. Acabo amb l'esquena i els ronyons del tot endolorits. Hem tingut ocasió de contemplar des d'aquí dalt un impressionant bombardeig dels avions enemics sobre la carretera de Segorb a Sagunt, en una extensió de varis quilòmetres. Envio un paquet certificat a casa contenint 6 paquets de tabac per al pare.

Dia 4 de juliol de 1938, dilluns

Avui em toca servei de provisions. Hem d'anar a buscar aigua amb el camió. Puc beure i em puc rentar. Havent esmorzat sortim a buscar subministrament de queviures; passem per Alcublas, Casinos i ens aturem a Liria.

Compro albercocs, cebes i tomàquets. He baixat decidit a comprar menjar i aquí n'hi ha en abundància. La qüestió de menjar és per al soldat la principal preocupació després de l'intens desig de rebre cartes i notícies de familiars i amics.

Proveïts del subministrament, empenem amb el camió el retorn. Pel que he pogut veure de Liria, que està com Mataró a 30 km. de la capital regional i comunicada per f.c., és una ciutat com Buñol però quelcom més gran, oberta, acollidora i amable, amb noies simpàtiques, gens esquives i que somriuen a les paraules dels soldats, cosa poc freqüent, doncs en molts llocs les noies ens miren amb aprensió i recel.... i potser amb raó a vegades.

A Alcublas recollim en Campàs, que ha comprat 4 pans. Bona quantitat de tiberi pujem avui cap amunt, que en havent dinat, la repartirem entre la colla de companys que sempre anem junts. A la tarda tornem a Alcublas a buscar més aigua. Com que ens sobra temps, anem amb el cuiner d'Estat Major a una casa on ens fan berenar. Aquest cuiner és de Granada i ens trobem a la casa amb un grup de paisans seus amb els que compartim el berenar.

En el decurs del berenar, aquests companys del cuiner se'm mostren tal com són la gran majoria de soldats, als quals potser els combats, els

horrors de la guerra, les misèries viscudes i l'esperit de supervivència, els ha bestialitzat.

Estan mancats d'espiritualitat i els mouen només aspiracions materialistes. La guerra els fa malbé i els foragita tot sentiment noble i elevat. La seva conversa és grollera i barroera, de baix nivell cultural i cívic. No vull dir amb això que jo pretengui, ni molt menys, ser superior a ells, però sí deixo constància de la impressió que m'han fet i que per res del món voldria jo que la guerra m'embruti com ells se m'apareixen. He enviat carta a casa i a en Lladó.

Dies 5, 6, 7, 8 de juliol de 1938, de dimarts a divendres

Res d'extraordinari aquests dies. Continúo treballant a pic i pala, netejant i fent diverses feines. Fem un refugi al fons de la Cova, obrint un túnel a la roca viva.

Es dur treballar amb el pic. Per fi he rebut carta de casa, és del 8 del més passat. He tingut gran alegria. Els contesto tot seguit. Felicito a la Carme pel seu aniversari i li envio 15 pts per a que es compri un regalet. També he rebut cartes d'en Noé i dels companys de la U.C.M.

Dia 9 de juliol de 1938, dissabte a 12 de juliol, dimarts

Aquests dies no m'he trobat bé. Em trobo malament del ventre. Molts soldats també s'hi troben. Tinc deixament i només menjo algunes sopetes que m'he de fer jo mateix. Em passo la major part del dia agessat a terra. El dia 12 ja em trobo millor. M'hi ha ajudat un pot de llet que guardava per reserva. He escrit i rebut cartes de casa i dels companys. Ens han repartit tabac, que enviaré al meu pare.

Dies 13 de juliol de 1938, dimecrés a 15 de juliol, divendres

Ja em trobo del tot bé, però em sento dèbil. El dia 14 ja em fan anar a treballar de pic i pala per fer carretera. El dia 15 instal·lem un lineal telefònic fins a la caserna, per l'interior del quarter. Es la primera que tirem. I el "pelotón" d'en Capelari ja en tira una camp a través.

L'esquadra d'en Luis, d'explotació, marxa ja cap a una central telefònica. Es pot dir doncs, que comencem a actuar. En aquests darrers dies hi ha una activitat extraordinària de l'aviació. Des d'aquí dalt veiem a la plana i a les muntanyes d'enfront terribles bombardeigs. Tot el dia oïm fortes explosions. He vist passar per damunt nostre més de 50 avions en el mateix vol, volant junts i descarregant les seves bombes en el nostre territori.

He rebut cartes de casa, d'en Bru i d'en Nicasi. N'he enviat a en Daví de U.C.M. i a l'Agusti.

Dies 16 i 17 de juliol de 1938, dissabte i diumenge

Res d'extraordinari fins a la tarda del dia 17, que sortim l'escamot del sargent Viejo a tirar una línia fins a la Central i des d'aquí continuem tirant-ne muntanyes amunt fins dalt d'una muntanyola encinglerada. En ser jo el telefonista, em deixen tot sol al cim per provar la línia. Mentre hi sóc passen per damunt meu 12 avions de bombardeig i els antiaèris nostres els hi disparen, però alguns obusos veig que cauen prop d'algunes cases dels voltants.

Mentre estic aquí dalt tot sol i amb els avions feixistes descarregant obusos, he estat pensant que si una d'aquestes bombes em matava, ningú de la meua família sabria on són els meus ossos i que aquí s'hauria acabat la meua vida, tot just a l'edat de 19 anys, sens deixar petja del meu pas per aquest món.

Em diuen per telèfon que ja puc baixar però el camió que ens ha vingut a buscar s'ha averiat i ens toca empènyer-lo fins a la carretera de Cova Santa i pujar a peu uns 4 Km. fins a la caserna. La jornada ha estat feixuga i a la nit em trobo cansat. Rebo carta de la tia Adela.

Dia 18 de juliol de 1938, dilluns

Res de particular avui. Descansem. Ja fa dies que damunt nostre tenen lloc combats aeris en els que hi participen gran nombre d'avions. He sentit petar les metralladores dels aparells, he vist caure avions i llançar-se els pilots en paracaigudes. Certament és impactant veure aquests combats aeris. Escric a casa i els hi envio 150 pts. per gir postal. Escric també a l'oncle Agusti i a la U.C.M.

Dia 19 de juliol de 1938, dimarts

Avui a la una de la matinada ens criden per anar a tirar línia. En cos de camisa i per tot equip la cantimplora, carregats amb feixucs rotlles de fil telefònic, sortim fins a la central, des d'on partim a tirar la línia, desconeixent l'itinerari, perquè el sargent Viejo no s'ha sabut informar bé. Portem una hora tirant la línia camps a través, quan el sargent, en vistes de que no sabia on havia d'anar a raure, ens dona ordre de suspendre el tiratge. Ens passem agessats per terra la resta de la nit, fins que a la matinada m'envia el sargent a mi tot sol a la central, on hi trobo el tinent Izarra, al qual informo de la situació i ve amb mi al lloc on he deixat el sargent i els companys.

Continuem tirant la línia sens menjar res, fins al migdia que se'ns acaba el fil i hem d'interrompre, esperant ordres del tinent. Al cap d'una mitja hora el sargent ens ordena replegar la línia. Repleguem, però en arribar a la Central el tinent diu que no haviem de replegar-la. Dinem lleugerament i tot seguit tornem a sortir carregats a tirar la línia de nou. Anem tirant, sentint com al pla de Viver hi xiulen i esclaten els obusos. Ens aconseguim la nit, però continuem tirant línia mentres tenim fil, ens en van portant i continuem fins que clareja, sens haver sopat ni dormit.

Dia 20 de juliol de 1938, dimecres

En tot el dia no ens arriba fil, però tenim ordre d'esperar-ne al lloc on som. Ens hi passem el dia geient, però sense menjar. Sort que em vaig portar aigua amb la cantimplora.

Dia 21 de juliol de 1938, dijous

La matinada ens troba esperant fil, el qual quan ens arriba està molt embrollat. Menjo un troç de pa que em vaig guardar del dia 19. Estem al fons d'una mena de barranc plé de pedres i ens entretenim a desenredar el fil. Mentre ho estem fent veiem volar per damunt nostre avions enemics de reconeixement que tracen cercles de fum per damunt de nosaltres.

Seguidament apareixen varis avions de bombardeig que llancen sobre nosaltres les seves bombes.

Les sento baixar xiulant i tot seguit terribles explosions. M'he estirat a terra i m'he posat un palet entre les dents. Quins moments més terribles mare meva!

He tingut por i he patit en sentir que les bombes queien cada cop més aprop meu. He sentit l'escalfor de les seves explosions i que m'aixecaven de terra i pedres i metralla que em queia pels voltants. Em vaig creure que em matarien, vaig veure la mort aprop i que allà s'acabaria tot. Vaig pensar amb la mare i amb tots els de casa i recordo que en aquells moments vaig encomanar-me a Déu.

Quan van haver descarregat ens vam mantenir molta estona immòbils aïllats a terra, perquè no paraven d'arribar més avions que voltaven i voltaven insistintment damunt de nosaltres. Quan per fi va semblar que havien marxat del tot vam acabar de desenredar el fil i vam continuar tirant línia els soldats que vam restar, doncs més de quatre van encabullir-se i van marxar cap a la Central.

Cap al migdia vam per fi tornar el Cerro Gordo, proper al lloc de comandament de la 182, en el qual haviem d'instal·lar la terminal de la línia. El tinent que feia poc havia arribat ens va ordenar instal·lar el

telèfon a dalt del Cerro i esperar que ens portessin més fil. Llavors ell i el sargent van marxar. Nosaltres ens vam eixoplugar en una borda que allà aprop hi havia i mentres hi erem, altra cop van arribar els avions enemics i ens van tornar a bombardejar, però les bombes van caure quelcom més lluny que les que ens llançaren al matí, i per això no em vaig espantar tant. Mentres bombardejaven va sonar el telèfon i vaig tenir de sortir jo a atendre'l. Els altres estaven estirats a terra, uns damunt els altres, dintre la borda.

Passat el bombardeig, quatre soldats més es van escabullir, de manera que sols en restàrem sis i en un estat que feia llàstima.

Esperavem el fil que no arribava. Estavem allà, en plena muntanya agessats, cansats, sense energies, turmentats per la set, doncs feia moltes hores que no beviem i el sol i la calor apretaven de valent i amb una fam insaciable. Jo estava en un estat de defalliment, incapaç de fer res, i malgrat això quan arribaren el tinent i el sargent amb el fil, ens posarem a treballar desenredant el fil. Tots, menys el sargent que era el que estava més desmoralitzat i desmoralitzador de tots. El tinent va marxar i nosaltres vam continuar treballant, cansats, famolencs, sentint i veient un terrible bombardeig que no molt lluny d'aquest lloc hi havia. Jo vaig estar a estones atenint al telèfon. Les ordres dels caps, apremiaven la instal·lació d'aquesta instal·lació.

Vam continuar tirant la línia fins que ens arreplegà la nit. Acabàrem altra vegada el fil i a negra nit en plena muntanya vam haver d'esperar que ens en portessin per poder continuar. Mentre ens esperavem vam arribar-nos al "puesto" dels de Transmissions de la brigada. Vam poder beure i menjar un troç de pa i una mica de carn de porc (mort per la metralla d'una bomba) que varem prendre àvidament, doncs feia moltes hores que no havíem menjat ni begut res. Van arribar l'Arola, en Pons i en Cabero amb dues bobines i tot seguit vam tirar la resta de línia ultimant la tasca a les dues de la nit.

Gens mandrosos emprenguerem el camí de retorn a Cova Santa, caminant a través de muntanyes, pujant i baixant, arribant a les set del matí del dia 22 a la Cova. Recordo que en aquests dies, tots esperàvem amb desig que arribès la nit. Mai en ma vida ho havia esperat tant, perquè així podíem treballar amb la tranquil·litat de que els avions feixistes no ens bombardejarien. Han estat els dies que he patit i m'he cansat més de tota la meva vida.

Dia 22 de juliol de 1938, divendres

Avui m'he passat gairebé tot el dia dormint, tant era el cansament que portava, que només m'he aixecat per menjar. He rebut carta de l'oncle Pepet i d'en Lladó.

Dia 23 de juliol de 1938, dissabte

Descansem fins a mig matí. Inmediatament ens fan sortir a tirar una altra línia l'escamot d'en Capilari més alguns (jo mateix) d'en Viejo.

Ens acompanya el tinent Hospitalache. Caminem per la muntanya, pujant i baixant, carregats cada u amb una bobina de fil. Arribem a una caseta de peons caminers, on ens porten el dinar i ens el mengem. Tot seguit comencem a tirar la línia i al cap de no gaire estona podem veure i sentir com bombardeja l'aviació feixista una bateria de la nostre artilleria situada a menys de 300 m. d'on som nosaltres. Vam sentir xiular i veure baixar les bombes, però aquesta vegada ja no ens vam espantar tant. Ens estavem avesant als bombardejos.

En creuar el riu, l'Arola va caure des d'un lloc enlairat i es va fer molt de mal al peu, impossibilitat de caminar. Ens va tocar a mi i a l'Escofet transportar-lo a coll cosa de 2 Km. sota una pluja d'obusos que xiulaven per damunt nostre i que no queien gaire lluny. Arribats a la carretera ens quedàrem l'Escofet i jo fent companyia a l'Arola mentres bobinàvem fil que els altres utilitzaven per tirar la línia que havia d'arribar fins un túnel de la carretera. Mentres ho feiem vam veure passar uns quants tancs grans i 5 carros blindats que pujaven per la carretera. Van reunir-se amb nosaltres els companys que van tirar la línia fins el túnel i tots junts esperem el camió que ens havia de portar a Cova Santa. Esperant i esperant el camió no ve i decidim marxar a peu. Carreguem l'Arola dalt d'un burro que hem trobat perdut. Al cap d'una bona estona trobem una ambulància que porta a l'Arola fins Altura. Nosaltres seguim a peu per la carretera unes dues hores i mitja. Veiem a la cuneta de la carretera soldats i mulsos morts a causa del bombardeig de l'aviació feixista. És un espectacle dantesco que m'ha frapat. Soldats i animals reventats i desfigurats per l'explosió. Membres separats del cos. Ulls oberts i la boca amb rictus de dolor. Quina malvestat, Déu meu! I pensar que també m'hauria pogut passar a mi i aquí s'hauria acabat tot, en el més absolut anonimat! Arribem a Altura cansats i famolencs i ens esperem a l'inici de la carretera que mena a la Cova Santa. Per fi passa el nostre camió i ens carrega, arribant a la caserna a la una de la nit. Rebo un paquet de casa, una carta de l'oncle Agustí i una altra de la Rosalia, la meva cosina de Gavà.

Dia 24 i 25 de juliol de 1938, diumenge i dilluns

El diumenge descansem i el dilluns, a mig matí ens donen l'ordre de marxar destacats a la Central avançada que es troba a uns 3 Km. del front i a uns 2 Km. de Viver. Marxem en havent dinat amb camió. Hi

arribem a dos quarts de tres. Hi ha tranquil·litat. Començo a treballar a fer-nos un refugi contra els bombardeigs. Rebo carta de la Magdalena i jo escric a l'oncle Pepet.

Dia 26 de juliol de 1938, dimarts

Res de particular. Hi ha tranquil·litat i per ara cap averia a la línia.

Treballo bastant amb el pic i la pala per fer-nos el refugi. Escric a casa i envió tabac. També escric a la Magdalena.

Dia 27 de juliol de 1938, dimecres

Avui em passo tot el matí, arrançant averies de la línia. A la tarda, pic i pala. Escric a l'Agusti. Avui, seria la Festa Major de Mataró. Abans se celebrava molt. Avui, hi ha guerra, hi ha morts, hi ha dolor i fam. Maleït Franco!!!!

Dies 28 i 29 de juliol de 1938, dijous i divendres

Seguim picant, però ja hem instal·lat la Central al refugi. El dia 29 surto a arreglar alguna averia. Rebo carta d'en Codina i escric a l'Aris.

Dia 30 de juliol de 1938, dissabte

De bon matí sortim per reparar una averia. Avui he esmorzat opíperament: mongetes, patates fregides i pa torrat amb melmelada. A mig matí ens ve a rellevar l'escamot del caporal Capelari. Anem a peu fins a la Cova Santa. Em preparo l'equip perquè a la nit hem de sortir a resseguir una línia. Ja fa dies que els diaris parlen de l'actuació de la nostra Divisió. Fins i tot el General Miaja i altres caps ens van felicitar. Felicitacions moltes ...! he rebut carta de casa i d'en Tomàs Nonell.

Dies 31 de juliol i 1, 2 i 3 d'agost de 1938, de diumenge a dimecres

Fem vida tranquil·la, descansem. Hi ha rumors de que hi haurà permisos. El dia 3 ens comuniquen a mi i a en Campàs que serem els primers de la companyia en sortir amb permís, en atenció al nostre esforçat capteniment els dies de l'ofensiva. No em creia que ningú s'hi hagués fixat. Cert que en Campàs i jo vàrem aguantar fins al final, quan n'hi van haver molts, la majoria, que és van escapar. Recordo uns madrilenys que només s'anaven queixant: "esto es horroroso" i ben aviat van desaparèixer. Aquest permís és quant menys una compensació a la por, la fam, la son i el cansament que vam passar. Llàstima que no podem anar a casa en ser tallades les comunicacions terrestres! Em preparo les

coses que m'emportaré en el permís. Rebo cartes de casa i els he enviat diners i sabó.

Dia 4 d'agost de 1938, dijous

Avui sortim a mig matí a tirar una línia nova fins a la Masia Ribas. Es relativament curta, però arribem de retorn a la caserna, a les 11 de la nit. Ens diuen que demà podrem sortir ja amb el permís a la mà. Escric carta a la tia Adela, de Gavà, la meva padrina.

Dia 5 d'agost del 1938, divendres

De bon matí arriben els permisos. Podem ja sortir. Em trobo amb en Campàs a Alcúblas. A aquest poble hi trobo també en Tomàs Nonell, en Gallart i algun altre xicot de Mataró. Estem contents de trobar-nos. Anem fins a Liria en un camió, on hi arribem a les 3 de la tarda i a les 4 ja sortim en el tren elèctric cap a València, on arribem a dos quarts de sis. Volem passar el permís a Alacant i hem d'esperar el tren per anar-hi fins a demà. Aprofitem per voltar per la capital, bevem orxata i taronjada i cerquem lloc per dormir. Anem a sopar i després continuem passejant tot saborejant unes fruites. M'hi trobo estrany en aquest ambient ciutadà en el qual m'he vist immers sobtadament. Anem a dormir a dos quarts d'onze i ho fem en un confortable llit tou, cosa que ens ve molt de nou. Abans de sortir de permís he rebut cartes d'en Campàs, que estava desplaçat en una Central i he escrit a en Noé.

Dia 6 d'agost del 1938, dissabte

Ens passem el matí i part de la tarda voltant per València, bevint i menjant de tot, sadollant-nos de ciutat. A dos quarts de quatre érem a l'estació del F.C. per sortir cap Alacant.

El tren no surt fins a dos quarts de set. És un tren completament militar. Arribem a les onze de la nit a Encina, després de passar per poblets, paisatges i camps ben conreuat, plens de fruita i el paisatge de trencades serres, que ja havia vist quan vaig anar cap a Baza. A dos quarts de tres de la matinada fem transbord a un altre tren i sortim d'aquella estació amb destí a Alacant. El vagó que vam pujar era de càrrega i anava plé de gom a gom de viatgers a peu dret. Vaig acomodar-me al fons del vagó arrambat a la paret i casualment al costat d'una noia, amb la qual vaig entaular conversa durant tot el viatge. Era una noia molt maca, que es deia Carmeta i que tenia 17 anys. En la foscor del vagó parlàrem de moltes coses, gairebé intimàrem, i allà apretats com sardines de llauna, el contacte amb el seu cos, em

resultava summament agradable. Va baixar a Novelda, però el temps que m'havia acompanyat em passà veloçment i el record que m'ha deixat és el d'una noia formosa i simpàtica, amb la qual he passat molt agraçosament bona part d'aquest viatge nocturn.

Dia 7 d'agost de 1938, diumenge

S'ha fet clar i el matí arriba viatjant cap Alacant. Puc admirar el paisatge de Elda i Monóvar, pobles que em recorden que l'Agustí hi va estar hospitalitzat quan el van ferir al front de Terol. A dos quarts de nou arribem a Alacant. No hi havia estat abans. Els edificis, els passeigs i els carrers em causen bona impressió, els trobo bonics, però en canvi hi veig poca gent, fa l'efecte d'una ciutat semiabandonada. Arribem a una plaça, hi ha poques persones, però un home ens ofereix esmorzar i ho acceptem. Esmorzem abundantment, de gust i a bon preu. Aquell home va planyer's de que té un fill, l'únic, al front i que sembla que és desaparegut. Un drama més d'aquesta guerra...!

A migdia agafem un tranvia que ens porta a St. Joan, en cosa de tres quarts. La nostra intenció és passar els dies de permís a la platja que es troba a mitja hora caminant. Quina alegria ens fa, quin goig, veure el mar! Aquest mar tant blau i tant bell! I quin plaer submergir-se a les seves aigües! La platja és gran, bella i neta. Forma una gran cala i al llarg d'ella un bonic passeig de palmeres. I per damunt de la carretera i de la via del tren, una gran nombre de xalets i d'hotels. La sorra és fina, l'aigua ben blava, i el paisatge formòs. Altes muntanyes, dretes i tallades s'aixequen en la llunyania i sembla que s'endinsin en el mar. Una d'elles té l'aspecte dels nostres Encantats.

Ens banyem, caminem en dintre cosa d'uns 200 m. i l'aigua encara no ens cobreix, nedem a plaer. En sortim joiosos i satisfets.

En tornar a St. Joan ens seiem en un bar del poble per saborejar una fresca i deliciosa taronjada i de sobte apareix l' Agustí Bru, un amic meu de Mataró. Tenim una gran alegria en veure'ns. Xerrem, riem i no parem de contar-nos coses. Prometem tornar a veure'ns. Ell va al cinema, nosaltres a sopar. M'ha dit que està allà fent un curs de sargent de transmissions. Sopem bé i en havent sopat anem al cinema, però no ens agrada gaire la pel·lícula que han passat.

En sortir anem a dormir a una casa particular que generosament ens han cedit el llit, doncs no en trobarem en lloc. Altra vegada frueixo voluptuosament en submergir-me en un llit net, amb matalàs de plomes o de miraguà. Quin dia tan gratificant! Que diferent de la vida al front!

Dies 8,9 i 10 d'Agost del 1938, de dilluns a dimecres

Aquests tres dies ens passem fent vida semblant a la del dia 7, en el poble i la platja de St. Joan. Fem vida de senyors.

Ens llevem tard, desdejunem, llegim la premsa i després cap a la platja. Ens sadollem d'aire, de sol i d'aigua de mar, i al mig dia cap a dinar. No massa abundant però bo (qualsevol menja les llanties de la mili!). Fem la migdiada i cap a Alacant a buscar els xuscos que ens corresponen i passegem i coneixem la ciutat. De retorn a St. Joan anem al cinema i a sopar. Fem una passejada pel poble i a dormir. El dia 10 vam anar a Muchamiel en lloc d'anar a Alacant. A en Bru no el vaig tornar a veure. Han bombardejat els feixistes, dues vegades a Alacant. Hem vist els avions i hem oït les explosions.

La mestressa de la casa on hem dormit no ens ha volgut cobrar res. Bona gent a St. Joan. Moltes gràcies mestressa!

He escrit a casa.

Dia 11 d'Agost de 1938, dijous

De bon matí, anem al control d'Alacant per veure si trobem un cotxe que ens porti a València.

A dos quarts d'onze en trobem un que ens carrega. Resseguim la costa, deixem enrera poblets de bon aspecte i travessem regions muntanyoses. La costa alterna trossos escarpats amb cales de sorra blanca i aigua transparent. En passar per una cala hem vist un illot proper a la platja i més endavant després de passar una llarga foradada i un port d'altres parets de roca a banda i banda, se'ns ofereix de sobte el bell paisatge del penyal d'Ifach. Hi ha una cala i a l'extrem nord s'aixeca el penyal que avança cap al mar, alt, dret i escarpat. El poblet està arran de la platja banyant els seus peus en l'aigua tan blava d'aquest mar Mediterrani. Parem prop d'una caseta on els xòfers hi dinen.

Nosaltres mengem per dinar una bona quantitat de raïm moscatell. Continuem el viatge, passem per entre muntanyes pelades i després per sembrats de ceps fins que arribem a la verdor de l'horta valenciana.

Travessem immensos camps d'arròs i per fi arribem a la capital quan són dos quarts de set de la tarda. Dinem a una fonda per un duro. Anem a l'estació del F.C. per agafar el tren cap a Liria, d'on sortim a les 8, penjats en els estreps del tren. Arribem a Liria quan ja és fosc. Trobem un camió que ens porta fins a Casinos i d'aquí un altre que ens deixa a Alcublas, on passem la nit "confortablement" agessats en una pallissa, que ens fa de llit aquesta nit.

Dia 12 d'Agost de 1938, divendres

Ens llevem a les 8. Ben prompte trobem un camió d'artilleria que ens puja a Cova Santa. Hi arribem a mig matí. S'ha acabat un permís que ha estat meravellós. Trobo varies cartes i em passo el dia arranjant coses. Cobro 310 pts. Passem comptes amb en Campàs i costatem que entre tots dos, hem tornat només amb 0.65 pts.

Escric a casa. He rebut cartes d'en Nicasi, de l'Agustí, d'en Noé, de l'Arís, d'en Bonet i de casa.

Dia 13 d'Agost de 1938, dissabte

M'ordenen que vagi a la Central. En havent esmorzat, tot sol i xino xano, me'n hi vaig. Faig camí pel barranc de la carretera d'artilleria. Hi arribo al migdia. Dinem unes mongetes que ens ha fet el sargent Viejo. La resta del dia transcorre tranquil.

Escric a en Lladó.

Dies 14,15,16,17 i 18 d'Agost de 1938, de diumenge a dijous

Faig vida a la Central. Hi ha tranquil·litat. Passo el temps escrivint, llegint, xerrant i menjant els "guisos" que ens fa en Viejo.

Alguna vegada em toca anar fins a la 181 per averia de la línia. El dia 18 al matí vaig amb en Vilella, en Francés i el "mulero" fins al riu que passa vorejant Viver, a collir patates d'un camp abandonat. Aquest darrer dia també surto destacat a la 181 en lloc d'en Pons, que marxa amb permís. He escrit a l'Agustí, a casa i a l'Arís. N'he rebut de l'Agustí, d'en Rivell i d'en Canal.

Dies 19,20 i 21 d'Agost de 1938, de divendres a diumenge

A la 181 estem en Romagosa i jo. Ens les prometiem felices, però el primer d'aquests dies arriba el caporal Quevedo, que ens fum la torrada per terra. Aquest caporal és un tipus repulsiu. És baix, prim i pelut. El seu aspecte i els seus posats són com els d'un mono. Té pocs cabells i en canvi molta barba i pèl al pit. Pels seus fets em resulta repugnant. Es brut, poruc, aprofitat, paveró i hipòcrita.

Ell i en Viejo es vanagloriaven de les gestes que havien protagonitzat el 18 de juliol en el seu poble. Explicaven que havien abusat d'unes monges i que després les havien cremat. I encara en feien broma i se'n vanaven. I aquests personatges són els que ens manen. En Quevedo ha vingut doncs a amargar-nos la vida.

La vida quotidiana consisteix en anar a la Central a buscar el menjar (mitja hora a peu), rentar-nos, dormir, menjar i escriure. També treballem de pic i pala fent refugi. De tant en tant, sentim les explosions dels obusos que ens envien els "nacionals", alguns cauen lluny i altres aprop.

Estem a la falda d'una muntanya i ens allotgem en una barraqueta feta de pedres i de fang, al peu de la muntanya, en un barranquet, en el qual hi ha algunes basses d'aigua.

Pels voltant hi ha acampat un batalló de sapadors que estan construint una carretera. Viuen en barraques que s'han fet ells mateixos. Tots plegats fem vida molt primitiva. He fet amistat amb un d'ells que és de Chiva. Nosaltres li donem pa i ell ens ajuda a fer el refugi. Es casat i té filles i és daleix per a que s'acabi la guerra. Escric a en Bonet i a casa.

Dia 22 d'Agost de 1938, dilluns

Ahir en Romagosa i jo ens vam menjar bastanta mel directament dels pans trets del rusc i avui al matí quan ens llevem no ens trobem gaire bé. Fem dieta i a mitja tarda ja ens ha passat. Mengem patates bullides i ens posem a picar al refugi.

A la nit vaig a la Central a buscar el subministre. Es negra nit, quan aprop meu veig explotar barrinades. Més lluny, pels voltants de Teresa hi ha "jaleo".

En la foscor veig el llampec i sento el soroll de les bombes, de les metralletes i fins i tot hi endevino les bombes de mà.

Fa dies que no rebo cartes. Estic anguniós pels de casa, doncs vaig llegir que el dia 17 els feixistes van bombardejar Mataró.

Jo escric a en Nicasi.

Dia 23 d'agost de 1938, dimarts

De bon matí em llevo i vaig a una bassa del barranc a ensabonar-me de cap a peus, m'esbandeixo i quedo com nou. Fa temps que no faig cap mena de gimnàstica. En temps de pau jo no podia passar cap dia sense fer la meva sessió de gimnàstica. Com m'he tornat! Es però comprensible. Aquí tot canvia molt i és perden les ganes de moltes coses que eren normels en temps de pau. Puc fer gimnàsia quan no tinc res per esmorzar?

L'únic menjar que ens donen en tot el dia és un xusco de pa, un cullerot de mongetes i una altra de sigrons. Ens hem d'espavilar a trobar menjar pels voltants.

Ahir vam descobrir un rusc de mel i ara en mengem. Això fa que ens trobem desballestats de ventre. La diarrea és freqüent. Em temo que si en sortim d'aquesta guerra, en sortirem tarats. Ens passem bona part del dia geient, afavorint la nostra ganduleria. De quan en quan hem d'anar a fer proves de la linia, però cada vegada més la mandra s'apodera de nosaltres. Quants mals porta la guerra! Aquí fem una vida molt bèstia. Quan penso en totes aquelles vivències, en totes aquelles coses que

constituïen la nostra vida normal abans de la guerra. Ho enyoro intensament. Com enyoro els de casa. De dia hi penso i a la nit els somio. Ha canviat el meu pensament relatiu a la necessitat de continuar la lluita. M'adono que ja es inútil i que convé que s'acabi d'una vegada per tal d'evitar morts i sofriments estèrils.

Hem fet vida normal en aquest lloc i tampoc he rebut cap carta.

Dia 24 d'agost de 1938, dimecres

Res d'extraordinari en la vida del campament. Han vingut uns oficials d'artilleria perquè volen emplaçar una bateria de canons aquí i sembla que instal·laran el lloc de comandament a la nostra caseta. Han començat a fer refugi. Escric a l'Agustí. Jo no rebo cartes avui tampoc. Nó se qué passa...

Dia 25 d'agost de 1938, dijous

Avui han tornat els d'artilleria i es passen gairebé tot el dia amb nosaltres. Comencen a desmuntar una part de la caseta. A la tarda, cap al tard, el cel s'ennegreix presagiant tempesta, que esclata tot de cop. Es una pluja torrencial que es converteix en forta pedregada. Cauen pedres del tamany de castanyes. Els llamps i trons se succeeixen repercutint sordament per les muntanyes.

Es una tempesta diluviana, que hem d'aguantar aixoplugats precariament en el refugi en construcció els que hi caben i els altres a la caseta mig inundada d'aigua.

No tarda gaire a caure un impetuós torrent pel barranquet, inundant també la carretera en construcció. Per tot arreu baixa aigua que es precipita muntanya avall cap a la riera.

La línia s'ha averiat i he tingut de sortir per arranjar-la. L'hem trobat ja reparada gràcies als companys de la Brigada.

Escric a casa. Tampoc rebo carta.

Dia 26 d'agost de 1938, divendres

Començaré explicant com he tingut de dormir avui. La barraca inundada d'aigua a causa de la pluja torrencial. En un costat hi ha una mena de banc d'uns 40 cm. d'amplada. He tingut de dormir sobre aquest banc. La nit ha estat freda i humida. En llevar-me tenia els peus dintre l'aigua del terra de la barraca inundada. Torna a fer un dia gris. Cap al tard plou.

Escric a en Codina. Tampoc rebo cap carta.

Dia 27 d'agost de 1938, dissabte

De bon matí faig neteja general de la meva roba i del meu cos, doncs m'he trobat quelcom de "bestiar". Avui també està núvol. A mitja tarda ens arriba el relleu. Marxem cap a Cova Santa, on hi arribem ja de nit. Allà per fi hi trobo 4 cartes: una de casa, una de la Magdalena, altra d'en Masferrer i altra de la tia Adela.

Dia 28 d'agost de 1938, diumenge

Res de particular. Em passo tot el dia a Cova Santa. Escric a casa. Rebo dues cartes de l'Agustí. En una d'elles em diu que hem de felicitar en Noé perquè l'han fet "cabo".

Dies del 29 d'agost a 10 de setembre de 1938, de dilluns a disabte

Passo tots aquests dies a Cova Santa. Hi ha tranquil·litat, res d'extraordinari. Fem vida de caserna. Faig servei de cuina, d'imaginària i de "cuartel". Hem fet un parell de sortides per revisar les línies de Masia Ribas i a Altura. Passem gana, doncs el "ranxo" és molt curt. M'atipo de figues d'unes figueres dels camps dels voltants.

Escric i rebo cartes, fins i tot un paquet de casa amb un pot de llet condensada, ametlles i segells. Em ve de primera. Començo a llegir la Sonata a Kreutzer, de Tolstoi.

Dia 11 de setembre de 1938, diumenge

Festa Nacional de Catalunya, però per nosaltres, un dia igual que els anteriors. A la tarda anem a rellevar als destacats. Vaig amb en Romagosa i en Quevedo a la 182. Ens instal·lem en una cova oberta a un marge, en la qual hi trobem un matalàs, una cadira i estris per cuinar. Ho endrecem i restem acomodats com uns senyors.

Al costat mateix hi tenim una fonteta i uns quants arbres fruiters, als quals fem visita tot seguit. Menguem figues, dotzenes de figues i les nous les guardem en un cistell per en havent sopat. No hi falten tampoc els ceps de daurats raïms d'una vinya propera. Ens sentim com uns senyors que només han de sortir a l'hort per trobar de què menjar. A uns 50 metres hi tenim una bateria de quatre canons del 105 que de tant en tant dispara els seus obusos. Vull dir que gaudim ben aprop d'uns sorollosos focs artificials. Aquesta nit dormo en un confortable matalàs, que no sé si conté "bestiar" però millor que dormir a terra.

Dia 12 de setembre de 1938, dilluns

Em llevo tard, deu ser perquè he dormit bé sobre el matalàs. Esmorzo fruita de l'hortet i café amb pa de "Intendència". Sort tenim de la fruita que podem arreplegar, sino passariem gana, doncs el subministrament es molt curtet. Poca feina avui, solament atendre les "llamadas". Em dedico a la meva higiene corporal, procurar tiberi, llegir i escriure. La bateria de canons avui ha disparat més. Estem en una vall i tota la vall retronny amb els dispars. Estem voltats per petites muntanyes i camps d'oliveres i d'arbres i d'altres plantes.

Avui fa mig any que hem vaig incorporar. Quin dia tan diferent d'aquell!!

Dia 13 de setembre de 1938, dimarts

Res de particular. Vida com ahir. A la nit retiren les peces d'artilleria d'aquest indret per portar-les més enrera. Estarem més tranquils, menys soroll.

Dies 14 i 15 de setembre de 1938, dimecres i dijous

De bon matí del dia 15 em traslladen a la 181. Hi vaig amb en Francés i en Vilella. Estem en una barraca junts amb una colla d'artillers. Com que a ells els sobra menjar, cada hora d'àpat ens en donen i aixó complementa el poc que en tenim nosaltres. Aquí hi ha tranquil·litat i no passa res d'extraordinari. En canvi ens assabentem que a Txecoslovàquia la situació està que crema per obra i gràcia dels feixistes hitlerians, i encara que la situació d'aquí no es pot dir que sigui bona, ens interessem pel que passa allà.

Dies 16,17 i 18 de setembre de 1938, de divendres a diumenge

Res de particular aquests dies. Hem menjat bé gràcies als artillers. Fan cassoles d'arròs amb bajoquetes (mongetes tendres), molt bó. Hi ha un soldat que és marieta, els fa el menjar i els renta la roba als artillers. Rebo cartes de casa, de l'Aris i de l'Agustí. Escric a en Canal, a la tia Adela, a en Tomàs Nonell a en F.Comes i a casa.

El dia 18 al capvespre ens relleven i un camió d'artilleria ens porta a Cova Santa.

Dies 19 i 20 de setembre de 1938, dilluns i dimarts

Res de particular el dia 19: vida tranquil·la a la Cova. El 20 a la tarda rebem ordre de preparar-nos per tornar a sortir destacats.

Ens destinen altra vegada a la 181, amb els artillers. Hi arribo a les 5 de la tarda i ens instal·lem en un nou estatge. La lletra que vaig rebre de l'Agustí m'aconsellava no deixar la cultura física. Avui torno a fer gimnàstica sueca. L'Agustí té raó, no ens hem d'abandonar. Però, quan hom passa gana, quan hom veu les malvestats de la guerra, no té esma de fer gimnàstica.

Dies 21, 22 i 23 de setembre de 1938, de dimecres a divendres

Res de particular aquests dies. Mengem bé amb els artillers, fins i tot una succulent "paella". Faig exercici i escric a l'Agustí i a casa. Rebo carta de casa, d'en Nicasi i d'en Codina.

Dia 24 de setembre de 1938, dissabte

De bon matí després de la meva gimnàstica sueca i el bany, vaig amb el xófer d'artilleria fins el riu a buscar quelcom de menjar. Recollim codonys i mongetes i ens arribem fins al pont de pedra on hi ha el comandament de la 181. Hi cauen obusos no gaire lluny d'on som. A la tarda vaig a peu fins Cova Santa. Recullo unes esperdenyes i un paquet que m'han enviat els meus pares. Mentre hi sóc passen 13 aparells d'aviació nostres que bombardejen les línies enemigues. Retorno a peu, arribant quan ja és ben fosc, però trobo per sopar una gustosa "paella" amb bajoquetes.

Dia 25 de setembre de 1938, diumenge

Tot el dia plou i està enboirat. Avui puc delectar-me amb les galetes i ametlles que van enviar-me els pares. Poder menjar galetes aquí ...! a la nit em toca anar a buscar el sopar. Es negra nit, no es veu res i ben assovint em trobo amb els peus submergits en els bassiots que hi ha pel camí. Trobo tres cartes! Una de casa, una altra de la Magdalena i una altra d'en Casals. La de casa em fa saltar les llàgrimes. M'expliquen que la Leocàdia està malalta. Té un tumor al coll que la fa patir molt. Tant petitona i ja ha de patir. M'anima quan diuen que millorarà, però no em quedaré tranquil fins que sàpiga que ja està curada. Escric a l'Aris i a l'Agustí.

Dia 26 de setembre de 1938, dilluns

Res de particular avui. Plou tot el dia. Tot està mullat i nosaltres també.

Dia 27 de setembre de 1938, dimarts

Continúa plovent, l'aigua raja per tot arreu. A la tarda, ens acomiadem dels companys artillers, que tan bé s'han portat amb nosaltres. Tots són valencians. Hem de fer el trasllat de la Central i hem de portar tots els estris de la barraca a un camió que s'ha parat un quart lluny i aixó sota una pluja que cau a bots i a barrals. Acabem calats fins als ossos quan es ben fosc.

Pujem al camió sobre la càrrega, i quan es posa en marxa, no les tenim totes. Fa dies que la pluja ha caigut ininterrompudament i la carretera es un bassal d'ampla a ampla, el camió patina a les curves i en alguns indrets vorejem unes fondalades a cada banda de la carretera, el que fa que estem amb l'ai al cor.

Finalment però, arribem a la nova Central. Quan ja hi estem instal·lats l'Armentero s'adona que s'ha deixat la manta i l'equip a baix, i decideix anar-ho a buscar. Es fosc i és curt de vista. Al poc rato se'ns presenta empastifat de fang i xop d'aigua, doncs s'ha posat i caigut al fons d'un profund bassiot. El seu aspecte és còmic i no podem més que esclatar a riure en veure el seu lamentable aspecte. Ell no s'ho pren malament i ens acompanya a fer conya. Des d'aquí sentim un perllongat tiroteig i canoneig. Diuen que hi ha un cop de mà en aquesta nit de "gossos". Dormo a terra sobre unes lloses mullades i embolcat amb la manta també mullada. Avui fa fred.

Dia 28 de setembre de 1938, dimecres

De bon matí he de sortir amb en Vilella i en Viejo a resseguir la línia 181 que està averiada. Plou i no tenim ni paraigua ni xubasquero, aguantem tota l'aigua que ens cau.

Trobada l'averia vaig a la Central a buscar uns estris. Retorno a la nova caseta que destinen a nosaltres i al cap d'una estona he de tornar a la Central a buscar el dinar.. és ben curtet. Retorno a la caseta. Tot aixó ho he fet sota una pluja ben espessa. Amb la mullena d'ahir i la mullena d'avui em temo agafar una pulmonía. He vist avui, en passar per la carretera una corrúa de ferits. Es una estampa inoblidable. Els portadors de lliteres, alguns descalços, mullant-se transportant resignadament els dissortats ferits, alguns gemegant de dolor.

A la caseta encenem un foc que ens escalfa i asseca. Rebo carta de l'Agustí.

Dia 29 de setembre de 1938, dijous

A primera hora del matí, se'ns presenta el repulsiu Quevedo i em diu que he d'anar amb ell destacat a la 181. Em sap greu perquè l'Agustí em va

dir que un dia d'aquests em vindria a veure i si ve i ha de baixar allà baix...

Tan prompte hi arribo he de sortir ha arranjar la línia. En retornant em banyo el riu. A la tarda plou, però hem dinat bé. Dormo en una pallissa malgrat que em diuen que hi ha "bestiar". Escric a l'Agustí.

Dia 30 de setembre de 1938. Divendres

De bon matí marxo a Cova Santa, hi vaig amb un turisme d'un tinent de sapadors, faig varies diligències. Envio a casa un gir de 250 pts. Escric a casa i rebo carta d'en Rivell. En retornar plou. Arribo a la Brigada que ja és negre nit.

Dies 1,2,3 i 4 d'octubre de 1938, de dissabte a dimarts

Dies de tranquil·litat. El dos porto una bobina de fil a la Central, fa el seu pes. El 3 em relleven i vaig a peu a la Central. Passo per la caseta dels artillers. Em conviden a dinar carn amb tomàquet, molt bona i nous per postres. Rebo cartes de casa, d'en Noe, d'en Lladó, d'en Davi, de l'Agustí i d'en Canal.

Vida tranquil·la a la Central.

Dia 5 d'octubre de 1938, dimecres

Al migdia surto amb en Cabero i en Pons a rellevar els de la 182. Vaig carregat amb la meva motxilla, ens toca pujar i baixar muntanyes i serres. Al cap de tres hores arribem en Cabero i jo al poble de Teresa. En Pons s'ha quedat pel camí en un puesto observatori. Al cap de poca estona de ser-hi, ja hem de sortir a reparar una línia, en la qual cosa hi esmercem dues hores més de caminar, pujar i baixar, arribant al poble quan ja és fosc. Ens instal·lem en una casa ocupada per altres soldats de transmissions de la Brigada. El poble de Teresa està evaquat. Només hi ha soldats. Les cases estan buides, amb els seus mobles i estris. Hi trobem dues gerres plenes d'oli. A vegades cauen els obusos de l'artilleria enemiga al poble o pels voltants. Hi ha cases destruïdes. Nosaltres disposem de taula, cadires, llit, matalàs i estris de cuina.

Sopem i en havent sopat em truca per telèfon l'Agustí i em diu que és a Teresa i que em ve a veure. Quina alegria, Déu meu!

No tarda en arribar. Ens abracem i ens emocionem en trobar-nos després de tan temps de no veure'ns i més en aquestes circumstàncies de guerra. Paro taula, mengem pa amb tomàquet, ametlles i galetes. Xerrem i xerrem, ens expliquem mil coses i fumem uns cigarrets Lucky que ell ha portat. Cosa insòlita perquè jo no fumo. El temps passa volant i

a les tres de la matinada ens anem a dormir en llits ben tous, sense llençols.

Dia 6 d'octubre de 1938, dijous

De bon matí ens llevem i junts ens en anem a rentar-nos al riu. Mentres ho fem comencen a disparar obusos els enemics i alguns cauen aprop d'on som. Ens refugiem en una petita cova que hi ha al marge del riu. Anem nusos i agafem fred.

Quan passa la tamborinada ens vestim (haviem deixat la roba al costat del riu) i ens en anem a esmorzar pa fregit amb melmelada. Després continuem xerrant i xerrant de mil temes.

Escrivim cartes que signem els dos a l'Aris, a en Noé, a casa i a ca l'Agustí.

Després l'acompanyo fins la Masia Ribes, fins al pou. Pel camí parlem de coses passades, viscudes i desitjades. A les 12 del migdia ens acomiadem. Sento pena, molta pena en separar-nos i li dic que possiblement aniré jo a veure'l al Javalambre. Torno a Teresa on passo la resta del dia sens res més de particular.

Dies 7, 8, 9 i 10 d'octubre de 1938, de divendres a dilluns

El dia 7 cauen altra vegada els "pepinos" pels voltants del poble. Han trencat la línia i hem tingut de sortir a arreglar-la quan encara bombardejaven. A la tarda, altra vegada hem de sortir. L'endemà a la tarda em donen ordre d'anar a rellevar a en Pons. Hi vaig a peu. L'observatori està dalt d'una muntanya. M'instal·lo dalt mateix, en una "xavola" mig enderrocada. L'endemà em passo gairebé tot el dia arrançant la "xavola". El dia 10 me'l passo descansant. Aquí dalt no em rento, no hi ha aigua. Des d'aquest enlairat observatori puc veure una bona extensió del territori feixista. He mirat per l'allargavistes i he vist molts pobles, cases i persones.

Aquests dies he escrit a en Lladó, a la Magdalena, a en Canal i a casa. He rebut cartes d'en Masferrer, de l'Agustí, de la tia Adela i de casa. Aquesta amb un paquet, dins del qual m'envien diverses coses.

Dia 11 d'octubre de 1938, dimarts

Em passo gairebé tot el dia arrançant la "xavola". A la tarda comença a ploure i m'entra aigua per la teulada. Em refugio a la dels veïns, però al cap d'una hora també té goteres. Em passo la nit a la meua, treient aigua, mullat i sens dormir. El que se'n diu la nit del lloro.

Dia 12 d'octubre de 1938, dimecres

Segueix plovent i em vaig mullant. Telefono a en Viejo i li explico la meva situació. M'ordena que retorni a la Central. M'agrada la solució que m'ha donat. He passat hores molt dolentes i estic xop.

Quan arriben els mulers me'n vaig amb un d'ells a la Central. Quan hi arribo trobo un paquet de casa amb ametlles i xocolata.

Rebo carta de l'Aris i d'en Tomàs. Res més.

Dies 13,14,15 i 16 d'octubre de 1938, de dijous a diumenge

Aquests dies faig vida normal i tranquil·la a la Central, menjant bé i liquidant el que m'enviaren els pares. El dia 16 m'ordenen tornar a Teresa. Carrego la motxilla i hi vaig a peu.

He rebut una postal d'en Cosme.

Dies 17,18 i 19 d'octubre de 1938, de dilluns a dimecres

Cada dia cauen obusos pels voltants de Teresa o dintre del mateix poble. Teresa està molt destruïda i cada obús que hi cau la destrueix més encara. Impressiona veure un poble amb les cases destroçades, abandonat pels seus habitants.

Mengem bledes fregides, ranxo i "migas" que cuina en Cabero. En havent sopat la fem petar una bona estona abans d'anar a dormir. En Cabero és de Cuenca, sembla un bon noi i la seva aparença és d'agricultor.

He escrit a casa, a en Cosme, a en Masferrer, a en Casals, a la tia Adela i a en Rivell.

Dies 20 i 21 d'octubre de 1938, dijous i divendres

Res de particular aquests dos dies. A la nit del 21, a les 11 arriba en Blanco amb uns companys i ens animem a menjar unes migues. Han anat a sentir cantar flamenc i diuen que tenen gana. Mengem "migues" i olives i bevem vi, alguns d'ells en abundància, tant que en Aguilera, un xicot valencià, s'ha emborratxat. Anem a dormir a les quatre de la matinada. He escrit a en Codina a l'Agustí i a casa. He rebut carta de l'Agustí.

Dia 22 d'octubre de 1938, dissabte

Al matí, estava al riu rentant-me en calçotets, quan han començat a caure obusos i alguns d'ells han explotat prop d'on era jo. Corro a refugiar-me en la cova que hi ha al marge del riu. El bombardeig és molt seguit, cauen obusos al mig del poble. Quan minva em vesteixo i vaig a la casa que ocupem.

Teresa encara està més desfeta. Els obusos han trencat varies línies. Sortim a reparar les que ens pertoca. A la tarda vaig amb l'Elies a Cova Santa on recullo correspondència i el retorn el faig amb camió del subministrament dalt de la caixa. Passo fret i transitem per carreteres batudes per les metralladores enemigues. Arribo al poble a les tres de la matinada.

M'han dit que han rebut la visita del Tinent i alguns companys que han vingut a tirar noves línies perquè canvien la Central a altre lloc.

Dia 23 d'octubre de 1938, diumenge

Passem la tarda treballant fent el trasllat de la línia de la 182 a la nova Central de la Brigada. A la nit sopem bé, doncs hem convidat el tinent Santos i mengem patates fregides i uns pastissos de farina.

Després passem la nit fent tabola.

Dia 24 d'octubre de 1938, dilluns

Al matí arriben els sargents Lairón i Peláez que s'instal·len a la nostra casa, pel qual motiu en busquem una altra i en trobem una que està de primera, doncs té taula, cadires, llits i de tot.

Ens hi traslladem.

Dia 25 d'octubre de 1938, dimarts

Al matí surto cap a la Central Tracia amb en Pons, tot resseguint la línia de la 180. Passem per uns paratges magnífics, molt pintorescs. El riu s'escola per dessota d'uns cingles que em fan recordar les Guàrdies. Des de la Central vaig a l'emplaçament de les peces d'artilleria per a recuperar un ganivet que vaig deixar oblidat dies enrera. Retorno a Teresa on hi arribo a dos quarts de sis, havent caminat almenys sis hores. Ens telefonen de la Central que podem anar-hi a cobrar. Hi torno tot i que he de caminar 2 hores més.

Cobro 300 pts. i retorno de nit. Res més.

Dies 26 i 27 d'octubre de 1938, dimecres i dijous

Escriu a casa i els hi envio 200 pts. per gir postal. En havent dinat del dia 27 surto amb en Pons destacat cap un punt situat a la meitat del recorregut de la línia 180.

Marxem carregats pujant muntanyes i passant pel costat d'alegres torrents d'aigua clara i transparent. Fosqueja quan arribem a la masia de los Pérez, propera al poble de Bejis. Per sopar ens donen un xusco i un tros de xocolata.

Dia 28 d'octubre de 1938, divendres

De bon matí, marxem del lloc de comandament de la 180, per buscar una casa per allotjar-nos que es trobi propera al lloc on anem destacats. Mengem solament un mos de pa i sortim carregats, passant per dessota d'alts estimballs, que em recorden les meves excursions per terres catalanes i pel camí arregem una averia de la línia de la 230.

Quan trobem una casa decidim passar-hi la nit. Estem cansats i rendits per la fam. La casa no té portes i si moltes obertures per les parets i el sostre, després de descansar, fem a sort qui anirà a Teresa a buscar menjar. Li toca a en Pons. Hi va i només porta 2 xuscos i una mica de carn russa. Quan es fa fosc encenem foc i al cap de poca estona ens en anem a dormir.

Dia 29 d'octubre de 1938, dissabte

Ens en anem a una barraca que hem trobat més avall de la que hem passat la nit. Segueix fent vent. Passem fret i tenim gana. En aquesta barraca sembla que hi estarem més eixoplugats. Quan serà que podrem menjar quelcom calent?

Dia 30 d'octubre de 1938, diumenge

M'en vaig a buscar el subministrament a la 180. El camí és bonic, però jo pateixo fam i pel fort vent que fa. Allà però, puc menjar - per fi - un arròs bullit amb bledes.

Torno a la barraca, prompte es fa fosc i amb en Pons ens mengem un arròs amb carbassa i mongetes tendres que en Pons ha portat de Teresa. He fet jo l'arròs a la paella i el trobem suculement. Com vulgarment es diu, ens hem tret el ventre de penes. Ja era hora! En Viejo m'ha donat tres cartes: una de l'Agustí, una de l'Arís i una altra d'en Canal.

Dia 31 d'octubre de 1938, dilluns

En Pons va a buscar el subministrament. Jo surto a reparar una averia. Acabo a les sis de la tarda. Arribo a la barraca que ja es fosc. He passat gana, doncs al matí només he menjat un mos de pa amb una mica de ceba fregida. No teniem res més. Abans d'anar a dormir mengem un sopar que hem cuinat nosaltres mateixos amb quelcom del que ha portat en Pons.

Dies de l'1 al 15 de Novembre de 1938, de dissabte a dimarts

Del dia 1 al 4 ens els passem amb en Pons destacats, però hem canviat d'estatge.

El nou és millor i més comfortable. He trobat un xicot que és de Mataró, del Camí Reial. Hem parlat de coses de la nostra ciutat. El dia 4 vaig a Teresa a buscar el subministre. He passat per un tros de carretera batuda en el qual hi queien i xiulaven els obusos. He passat corrent com un esperitat. El mateix dia 4 ens relleven a la nit. Anem a Teresa i a dos quarts de deu trobem un cotxe que ens portarà a Cova Santa. Passem per Viver, Jérica i Altura. Són pobles que fan llàstima de tan destruïts que estan per causa dels bombardejos feixistes. Arribem a la una del dia 5 a Cova Santa. Fins el dia 9 passem uns dies tranquils, descansant, llegint i escrivint. El 9 anem a tirar una línia aèria des de la Masia Ribas fins a Peons Caminers. Hi esmercem tres dies. Del 12 al 15 res de particular a la Cova. Torno a fer gimnàstica sueca. He rebut cartes d'en Noé, d'en Rivell, de casa, de l'Agustí, d'en Nonell, de la Unió de Cooperatives i de la U.E.C. He escrit a casa, a l'Agustí i a la Magdalena.

Dies del 16 al 23 de novembre de 1938, de dimecres a dimecres

Del 16 al 20 vida tranquil·la a Cova Santa. El dia 20 anem a rellevar l'escamot del tinent Antolín. A mi em deixen a Teresa amb en Cabero, on hi arribem al migdia. Fins el dia 23 tranquil·litat a Teresa, poca feina i poc menjar.

He rebut cartes de la tia Adela d'en Gabriel i de casa. He escrit a en Riera, a en Noé, a casa i a l'Arís.

Dies 24 a 28 de novembre de 1938, de dijous a dilluns

Han tornat els avions enemics a bombardejar no lluny d'aquí. Els obusos cauen aprop. Venen 7 o 8 bombarders cada dia. Nosaltres quan toca la trompeta, anem cap el refugi. Treballem de pic i pala, fent una rasa per enterrar la línia. Han marxat els de la 182 i arriben els de la 180. En quedar més sols, ens instal·lem a la casa que ocupem més còmodament. Tenim llits amb somier, miralls, llum elèctrica, gerres d'oli i d'olives.

Treballem de ferm enterrant la línia. Un d'aquests dies hem menjat una suculenta paella. Ens hem tret el ventre de penes. He rebut cartes de l'Agustí, d'en Nicasi i d'en Codina. Rebo dos paquets de casa amb roba. A la Companyia ens han donat unes sabates i tabac. Escric a la tia Adela, a en Gabriel, a en Bellsollell, a L'Agustí i a casa.

Dies 29 i 30 de novembre de 1938, dimarts i dimecres

De bon matí marxo cap a Cova Santa. Fa fret i un vent gelat. Avui, per primera vegada he vist les muntanyes blanques per la neu que ha caigut. Són les del voltants de la penya del Resinero. A Cova Santa hi despatxo diversos assumptes i m'hi quedo a dormir. He vist en Campàs que ha tornat a la nostra Companyia. De bon matí del dia 30 torno cap a Teresa. Vaig a peu, tot sol. Camino més de tres hores, fa fret, però està seré. Em sento alegre i optimista. Els guants i la bufanda que em van enviar a casa m'han fet un bon servei. Arribo a Teresa al migdia. Escric a casa.

Dies de l'1 al 4 de desembre de 1938, de dijous a diumenge

Res de particular aquests dies. Ja és habitual que cada matí ens despertin les campanes del poble, anunciant-nos atac aeri.

He rebut carta de l'Agustí. Jo escric a l'oncle Agustí, a en Nicasi, a en Masferrer i a en Canal. Vaig a cobrar la mesada i deixo 75 pts. per millorar el "ranxo".

Dia 5 de desembre de 1938, dilluns

Sense novetats al front. M'assabento que els feixistes han bombardejat Mataró. Escric a casa i a l'Agustí. Em quedo intranquil perquè no sé si la família ha rebut a causa del bombardeig.

Del 6 al 14 de desembre de 1938, de dimarts a dimecres

Sense novetat al front. Només el dia 12 vam sortir a reparar una línia, que l'havia tallat una bala de fusell!

He rebut quatre cartes de casa, una altra d'en Lladó i una altre de l'oncle Agustí.

També he rebut un paquet de casa amb una carta i una revista francesa. L'he llegit tota, el que m'ha donat ocasió de practicar el francès.

He escrit a casa, a l'Agustí, a en Lladó, a en Comas, i a en Cosme. Me'n oblidava, vaig rebre també carta de l'Arís i li he contestat.

Dies del 15 al 23 de desembre de 1938, de dijous a divendres

Fins al 21 res de particular. Vida descansada a Teresa. El dia 21 de bon matí, marxo de Teresa cap a Cova Santa, a peu. Quan hi arribo cauen volves de neu. A l'endemà quan ens llevem trobem la muntanya tota blanca de neu. Ha caigut una bona nevada. Marxo cap a Teresa, fa molt de fret. El vent sembla que clavi agulles a la cara. Jo vaig avui mal equipat pel temps que fa. Però l'espectacle de les muntanyes nevades em plau molt, m'entusiasme i em fa recordar tantes vivències passades amb els amics. M'ha despertat les ganes d'esquiar, quan podré tornar a esquiar?

Possiblement tardaré. Aquesta guerra no s'acaba, malgrat la precària situació de l'exèrcit republicà.

He rebut cartes de l'Agustí. He escrit a casa, a l'Agustí, a en Nonell, a en Casals, a la U.E.C. i a en Pepito, de Gavà.

Dies 24 de desembre de 1938 a 13 de gener de 1939, de divendres a divendres

La vetlla de Nadal, la celebrem amb en Caveró. Sols ell i jo, menjant-nos tres quilos de carn rostida que ens hem fet comprar pels que van a Sagunt a subministrar, i uns gots de vi. El dia de Nadal ens relleven i anem a Cova Santa. Ha nevat i fa molt de fret. Passo uns dies fent de guàrdia de línies, pel qual motiu em toca sortir assovint. Una nit quan dormia em desperten perquè s'ha trencat una línia i em manen sortir a reparar-la. Està nevant, m'equipo amb botes, caçadora de pell, guants i passamuntanyes. Així resisteixo bé la neu i el fret. El company que vé amb mi no té bon equip i pateix molt.

En canvi el dia 1 de gener fa un dia magnífic, brilla i escalfa el sol. Aprofito per rentar-me i cap al migdia surto per la carena a veure el paisatge i asseure'm dalt d'un turó. Descanso i penso. Penso que és cap d'any, un any nou, que és tota una incògnita del que em succeirà. Penso amb la família, amb els amics i en la meua ciutat. Aquí dalt estic sol, en aquest moment em sento bé, és un dels pocs moments que la guerra em permet fruir de pau i bellesa de la muntanya i de la bonança del dia.

La incògnita és: i demà què?

El dia dos sortim cap un poble Villamarchante. En Campàs i jo ens allotgem en una casa particular on hi viu una família composta d'una senyora vidua i dues filles: Ramona la gran (d'uns 25 anys) i Conxita la petita (de 18 anys). Ens acullen com uns fills. La mare ens diu que té un fill que es troba a l'exèrcit de Catalunya i pensa que potser allà també hi haurà alguna família que acollirà el seu fill. Ens donen bon llit, bon menjar i molt bon tracte. A vegades ajudem a fer feines casolanes. Els matins treballem tirant línia i a les tardes i nit, les tenim lliures. Anem a passeig

amb les noies. Jo amb la petita. Ens agafem de la mà passejant pels voltants del poble.

En Campàs amb una amiga, l'Emilia. A la nit anem al ball del poble. Nosaltres no ballem i les noies se'n estan de fer-ho en atenció a nosaltres. Quins dies hem passat a Villamarchante! Millor que un permís. Les noies eren maques i simpàtiques. La Conxita que anava amb mi tenia els cabells rossos i arrissats, la pell fina i els ulls blaus. Era bonica. El dia 6 vaig a veure a l'Agustí. M'escapo, sense dir res als superiors. Faig auto-stop en camions de l'exèrcit. Creuem zones batudes per metralladores. La serralada del Javalambre (més de 2000 m. d'altitud) està nevada. El paisatge és magnífic i molt fred. Arribo a Torrijas a la 1 de la nit. Pregunto i arribo al cau on dorm l'Agustí. El desperto i passem tota la nit xerrant i xerrant, ens ha plagut molt tornar a veure'ns. Al matí emprenc el retorn pel mateix camí i el mateix sistema. Torrijas m'ha semblat com un poble pirinenc, en plena província de Terol, molt pintoresc. El dia set arribo a Villamarchante, reanudant la bona vida amb la família que ens acull.

El dia 10 hem de retornar a Cova Santa. M'acomio de tota la família i resto molt reconegut per les atencions que ens han dispensat. Ara a la Cova Santa ens dediquem a tirar i conservar alguna línia. El dia 13 ens posa de mal humor.

Ens assabentem que el Govern ha decretat una mobilització general que afecta per l'edat fins hi tot al meu pare. Tots restem pendents de les noves que ens arribaran sobre aquest particular. També es diu que demanen voluntaris per anar a Catalunya. Hi ha qui diu que s'hi presentarà. Jo, voluntari, no. Tot això fa pudor a cremat. Estem perdent la guerra. Nosaltres no hem parat de perdre i els enemics van guanyant. Tenen la moral de vencedor. Perquè allargar la guerra Sr. Negrin? Perquè hi ha d'haver més morts inútils Sr. Negrin? Quan caurem derrotats, vosté fugirà a l'estranger, mentres milers i milers de mares ploraran la mort de milers i milers de fills.

He escrit a casa, a l'Agustí, a l'Arís (juntament amb dos paquets de pà de figa) i a en Noé.

N'he rebut de casa, de l'Agustí, de l'oncle Agustí, de l'Arís, de la tia Adela, d'en Nicasi, d'en Davi i d'en Canal.

Durant aquest mes de gener s'han incorporat a la nostra Companyia de Transmissions un grup de reclutes que ja no són joves, aparenten entre 45 i 50 anys. Alguns han estat allotjats a la nostre cel·la. N'hi ha de casats i amb fills. La seva moral és molt baixa. N'he vist plorar en parlar de la seva família. Aixó se'n va pel pedregal. Malament va la cosa quan han de cridar aquesta gent. Si la guerra està perduda perquè continuar, perquè hi ha d'haver més morts?

Del 14 de gener al 5 de març de 1939, de dissabte a diumenge

Fins el dia 20 de gener faig vida tranquil·la, i normal a Cova Santa. El dia 20 vaig amb en Campàs destacat a un observatori situat dalt d'una muntanya fortificada. Fem camí carregats amb el subministrament per deu o dotze dies. L'observatori està al costat d'una petita cova en la qual ens instal·lem per pernoctar-hi els dies que estarem aquí. Entre l'avituallament hi havia 30 empanades de ceba i xoriso.

Com que tenia gana i era un menjar fora del corrent, vaig començar a menjar-ne, una rera l'altra fins que em vaig menjar les quinze que hem pertocaven. En Campàs em va dir que a ell no li agradaven i que em podia menjar les seves, cosa que vaig fer tot seguit. Al cap de dos dies em vaig trobar malament i en veure que no millorava el dia 24 vaig marxar cap a Cova Santa. Tenia molt de mareig i si menjava alguna cosa no s'aguantava i vomitava. Vaig anar a veure el metge i em va receptar i donar sal de Madrid per purgar-me. La vaig vomitar tota. Només bevia llet de pot, però vaig encarregar als que anaven a Sagunt a cercar subministrament, que em portessin taronges. Vaig estar dos dies menjant-ne quinze o vint taronges cada dia i aquesta dieta em va anar força bé. Com que tenia els ulls i els orins molt grocs, vaig tornar a veure el metge i llavors em va diagnosticar "icterícia catarral" i em va enviar a l'hospital de Ciller. Vaig ingressar a l'hospital el dia 28 de gener de 1939, dia del meu 20 aniversari. En temps de pau sembla que aquest era un hospital per leprosos. Està situat enmig de flairoses pinedes i pintorescs turons. Té rajola de València a les parets i un bon pati per passejar-hi i pendre el sol. Em posen a un habitació per mi sol. Menjo bé, patates bullides, peix bullit, arròs bullit, postres,... dormo bé en un llit net i polit. De manera que milloro ràpidament. El metge em dona l'alta el dia 31 i l'endemà ja torno a ésser a Cova Santa. Els dies que he estat a l'hospital i en ocasió de passejar pel pati, se'm va apropar un xicot català i em va donar la notícia de que els nacionals havien entrat a Barcelona i a Mataró. Es va creure que jo era feixista i em va comunicar la nova amb tó de triomf. A mi en canvi, em va causar pena i em vaig quedar preocupat per la incertesa sobre la situació o l'estat de la meua família.

L'angoixa em turmentava, en tèmper que els hagués succeït algún mal, però en assabentar-me que a Mataró no hi va haver lluita, em tranquil·litza i m'ho agafo millor. El dia dos m'envien destacat a la Masia Ribas on hi passo uns dies bastant tranquils fins el dia 9 que torno a Cova Santa; fem vida normal, instrucció al matí, res a la tarda, fins el dia 16 que m'envien a Segorbe a desfil·lar davant el Cap del Cos d'Exèrcit. A la tarda vaig a Segorbe al cinema veient una pel·lícula bastant divertida. El dia 19 vaig amb el capità a València. Assistim a un acte polític que fan en un teatre participant-hi el general Menéndez i el Comissari Hernández. Ens fan uns

parlaments inflamats i jo encara no sé perquè m'han designat a mi per assistir-hi. Ens allotgem a l'hotel Metropol, tot un luxe. Menjo bé, dormo en un quarto magnífic i l'endemà al matí em banyo al luxós quarto de bany de la meua habitació. El dia 20 marxem cap a Cova Santa, on m'hi passo fins el dia 5 de març fent vida normal, o sigui revisant i tirant línies aèries. El dia 26 de febrer va fer una nevada que va deixar ben blanques les muntanyes i tot el paisatge, que em semblà molt diferent en estar cobert pel blanc mantell de la neu i molt bell pel meu gust. El dia 28 vaig anar a Teresa a recuperar fil i aïlladors i quan torno a Cova Santa trobo que hi han posat llum elèctrica produïda per una dinamo que hi han instal·lat. Fa dies que hi ha rumors de que la guerra s'està acabant. Catalunya ha caigut fins la frontera, l'Azaña ha dimitit i avui dia 5 ens parlarà en Negrin, ja veurem que ens dirà. A mi, no m'inspira gens de confiança. La darrera lletra que he rebut de casa va ser el dia 2 de febrer. Jo els he escrit el 19 de febrer per la Creu Roja i el dia 25 de febrer per França.

Dies del 6 de març de 1939 a 21 de març de 1939, de dilluns a dimarts.

Aquests dies de març els passo a Cova Santa fent una vida gens normal. Treballem de pic i pala enterrant les línies telefòniques. Fa molt de fred, són els dies més fets d'aquest hivern.

El dia 12 passo una nit amb l'Agustinet. Ens hem trobat i parlem i recordem moltes vivències d'abans de la guerra i del que ens reservarà el futur.

El dia 19, dia del meu Sant, el passo com tots els altres, sens cap felicitació ni celebració. Estem esperançats en que aviat s'acabarà la guerra. Els fets semblen indicar-ho. A la companyia som molts els que n'estem farts de guerra. Veiem que la guerra està perduda. Doncs, perquè allargar-la més? Perquè hi ha d'haver més morts i més sofriment?

Es diu que aviat anirem a reraguarda, perquè rellevaran el nostre Cos d'Exèrcit. Es diu que anirem a Utiel. Amb aquesta perspectiva estem més animats. Avui, 21 de març s'han emportat en Romagosa cap a l'hospital perquè s'ha trencat el canell posant en marxa el motor que fa la llum elèctrica. Només rebo cartes de l'Agustí i de l'Arís. De casa, cap i en tinc moltes ganes. Penso molt en ells!

Del 22 de març al 21 d'abril de 1939, de dimecres a divendres.

Ens passem els dies esperant el relleu de la nostra companyia. No arriba fins el dia 26, però la majoria de soldats ens quedem esperant el camió que farà el trasllat.

En la nit del 27 al 28, a les dues de la matinada, ens fan llevar i el tinent Gallego ens comunica amb un tó dramàtic, que s'ha acabat la guerra i que tots els que ho vulguin podran marxar a l'extranger exiliats. La reacció de la tropa, és d'alegria i de pena. N'hi ha que només se'n alegren i d'altres que ploren en veure quin ha estat el final. Derrotats després de tants morts i de tants sofriments. Jo experimento una sensació doble: de joia, en veure que n'he sortit viu d'aquesta terrible contesa i en pensar que prompte podré veure la família i reprendre la meua vida amb ells. I de ràbia i frustració en constatar que hem perdut la guerra i que tots els esforços i sacrificis han estat inútils. Penso també que ens espera un futur tenebrós sota el jou de les armes franquistes. A les sis del matí sortim en camió cap a Utiel. El camió s'averia entre Alcublas i Casinos, pel qual motiu hem de reprendre la marxa a peu, carregats amb el respectiu equip, tot i que no hem menjat res i que tenim molta gana. Per la carretera ens vam trobar amb una altra columna que també marxava cap Utiel. Hi vaig veure en Roig Sanaita, de la botiga de comestibles del carrer El Torrent, de Mataró, ex condeixeble meu als Maristes, el qual portava un pot de llauna gros penjat al coll, en el qual hi anava abocant el menjar que mendicava a la gent dels pobles que travessem. Em va fer molta gràcia trobar-lo amb aquesta fal·lera d'arrambar tot el tiberi que li donaven. Arribats a Utiel la nostra columna és va disgregar i cada u va tirar pel seu costat. Jo em vaig juntar amb en Campàs. Vam passejar per la Ciutat i vam poder veure que no hi havia ordre ni concert.

La gent del poble es va tirar al carrer i va assaltar els magatzems municipals de queviures i es veia gent carregada amb un sac d'arròs o de pà o de sucre o de lleties, que havien arreplegat d'algún magatzem. Vam anar a l'estació del tren i el dia 30 al matí poguérem pujar a un que va sortir en destí a València, atapaït de soldats fins als estreps. Arribats a València, a la mateixa estació ja hi vam veure soldats de l'exèrcit franquista *****, i vam intentar agafar un tren cap a Catalunya, però no ens va ser possible perquè havien suspès tots els viatges.

**** pels carrers també hi havia manifestacions a favor dels nacionals i als balcons moltes banderes de Falange i dels nacionals, l'espanyola bicolor.

Mentre estàvem a l'estació de València van arribar més soldats franquistes, que ens van fer presoners a tots els soldats de la tropa republicana, i ens van conduir a la plaça de braus de València. Allà ens hi aplegàrem milers de soldats republicans. No ens van donar res per menjar i vam haver de dormir a terra com vam poder.

A la plaça de braus hi vaig trobar alguns coneguts mataronins. En Boada i en Guillem Salvador, que havien servit de motoristes i també ens hi aplegàrem amb altres companys de Cova Santa: Escofet, Arola,

Romagosa, Doménech i altres. Quan hi portàvem a la plaça un dia i mig ens traslladaren al camp de fútbol de Mestalla. En ser aquest més gran, vam disposar de més espai i no hi estàvem tan atapaïts com ho estàvem a la plaça de braus. Tampoc ens donaven menjar. Dormiem a les grades. Ens vam ajuntar els de Cova Santa. Hi havia molts soldats, molts, que treien al cap per damunt de les parets del camp, penjaven un pot agafat amb un cordill, demanant menjar als ciutadants de València que en portaven i els hi posaven en el pot. Nosaltres no teníem pot ni cordill i com que passàvem fam, vam decidir en Campàs i jo saltar per la paret fóra del Camp i vam anar cap a l'horta valenciana a mendicar menjar. Vam anar a varies cases de pagés, que molt generosament ens donaven pa, formatge, ous i fruita.

En una d'elles, la mestressa, una bona dona, ens va fer una paella d'arròs i ens va dir que si en deixàvem seria per altres soldats, però era tanta la gana que portàvem que ens la vam menjar tota. Quina paella! Com n'era de suculent! La recordaré tota la vida. Vam tornar al camp i ens vam partir el menjar amb els altres companys de Cova Santa, principalment amb en Doménech, que era de Masnou, que s'havia desmaïat de fam. Mentres estàvem en el Camp de Mestalla vaig rebre la visita de les dues germanes de Villamarchante (la Ramona i la Conxita) que ens havien allotjat a casa seva i em van oferir marxar del camp de Mestalla i refugiar-me a casa seva fins que pogués tornar a casa. Els hi vaig agrair molt, però ho vaig rebutjar, doncs el que jo volia era anar a casa "legalment". He de dir que era possible marxar del camp de Mestalla, perquè hi havia molt de descontrol.

Al tercer dia o sigui el 4 d'abril, van traslladar-nos a un camp de la població de Sonejas i Sot de Ferrer, província de Castelló, entre Sagunt i Terol. Aquest camp estava ple de garrofers i el van tancar amb filat espinós. Estàvem completament a l'aire lliure, sens cap mena de cobert. Dintre el clos del camp hi passava un tram d'un riu. Havien fet unes rases bastant profundes per fer-hi les nostres necessitats, sens cap mena de mampara, o sigui a la vista de tothom, el que vol dir que a vegades ens hi trobàvem varis fent el mateix, al mateix temps. Va ser un camp de concentració en el qual ens hi van tancar milers de soldats. Per menjar ens donaven per tot el dia, un xusco de pa, una sardina de llauna i un tall de membrillo. No cal dir que passàvem fam. Molta gent de la població de Sot de Ferrer, principalment dones, acudien a l'altra costat de la xarxa espinosa, per portar menjar als presoners. L'espectacle dels captius abocats a la tanca allargant els braços per abastar el menjar, com aquell que demana caritat, era tot un drama. Jo, per dignitat no m'hi vaig acostar mai a pidolar menjar. Em vaig aguantar.

Al camp de concentració de Sot de Ferrer no hi havia pels captius cap mena d'eixopluc, de manera que fèiem vida a l'aire lliure i dormiem al ras.

Al cap de pocs dies es va posar a ploure i l'única protecció que teníem eren les mantes amb les quals ens abrigàvem a la nit per dormir. Va ploure varis dies i a més a més feia fret. Dels garrofers que hi havia al camp només en van quedar els troncs. Les branques van ser arrancades pels presoners per fer-ne foc per escalfar-se.

Nosaltres ens vam ajuntar quatre companys de Cova Santa i amb un parell de mantes ens vam fer un tenderol, i per dormir ens cobriem amb les mantes restants tot i ser mullades. Tanmateix, la pèrdua de llibertat, la fam que passàvem i la pluja persistent, va fer que els dies que vam romandre al camp de concentració fossin insuportables. Recordo que un dels dies que va fer sol, molts vam anar al riu a rentar-nos completament nus i després, asseguts al sol, vam entretenir-nos a treure'ns els polls arrapats als cosits i vores de la roba. I aixó davant la presència de molta gent, familiars de presoners, que els havien deixat entrar al camp per veure si hi trobaven els seus familiars, els quals passaven entre els centenars de captius totalment nus i dedicats a treure'ns els polls de sobre. La gent indiferent a l'espectacle, doncs davant aquestes situacions tràgiques el que importa és l'essencial.

Amb en Campàs, en vista de la precària situació en la qual ens trobàvem vam planejar fugir del camp pel riu, a través del filat espinós, però finalment vam desistir de fer-ho perquè, uns altres captius que van intentar fugir, els van atrapar i els van fusellar. I els "mandos" van tenir cura de fer-nos-ho saber, per treure'ns la intenció d'imitar-los.

Al cap de 15 dies de captivitat em va arribar per correu l'aval que els meus pares em van enviar. Després de prendre'm declaració em van deixar en llibertat. Vaig viatjar en tren fins a València i d'aquí a Barcelona. Vaig tenir de presentar-me a l'autoritat militar que em deixà marxar cap a Mataró. El dia 21 d'abril, a les 5 de la tarda entrava a casa, sà i estalvi. Vaig tenir l'alegria de trobar bé i d'abraçar a tota la família.

Gobierno Militar de Barcelona

Concedo pasaporte a JOSE MARTINEZ PALLARÉS, ANTONIO MARTINEZ PALLARÉS, JUAN CARLOS MARTINEZ PALLARÉS, y Juan Carlos, hermano de los anteriores, para que viajen a Madrid, procedentes del ejército de la zona militar.

AUXILIOS

ALOJAMIENTO DE SU CLASE

BAGAJES | Mayores
Menores

Núm.

4702

Tiene derecho a pasaje por cuenta del Estado, con arreglo a los artículos 46 y 194 del Reglamento de transportes de 24 de marzo de 1891.

En este concepto no se le pondrá impedimento alguno en su viaje, antes bien, se le facilitarán los auxilios y raciones que se marcan en los reglamentos vigentes.

Barcelona 21 de Abril de 1939. - III. Año Triunfal.

Año de la Victoria

D. O. de S. E.

El Teniente Coronel Jefe de E. M., Secret.

Francisco de Paula

Epileg

S'ha acabat la guerra. He tornat a casa sà i estalvi. He estat de sort. No hi han tornat els meus veïns, en Quimet i en Tano.

Han mort a la guerra. Jo havia jugat al carrer i a les respectives cases amb en Tano i en Quimet, quan èrem uns infants. En Quimet vivia al costat de casa per la part d'amunt del carrer i en Tano també vivia al costat de casa per la part d'avall. Els seus pares i germans ploren la seva mort. Jo també sento una gran pena, ja no els veuré més. També ha mort a la guerra l'Arís, que ja pressentia que el matarien.

Deu meu! Quines morts tan absurdes! Quantes morts inútils! De què ha servit aquesta guerra? Només ens ha portat milers de morts, malalties, destrucció, fam, misèria, i odi. I Això, per a què? Per a què un general ambiciós, malvat, criminal i egòlatra, pugui fer-se l'amo absolut d'Espanya, per la força de les armes i contra la voluntat dels ciutadans? Valia la pena continuar la guerra, continuar morint milers de joves, quan feia temps que la guerra es veia perduda? També els polítics són responsables de les malvestats, de les salvatjades, de les víctimes i de la misèria que aquesta guerra fraticida ha produït. S'ha acabat i el futur que ens espera és negre, serà un futur de menys llibertat, de menys progrés i de menys benestar.

Haurem anat enrera. La guerra ha estat funesta, ha estat perjudicial. La nostra joventut s'ha frustrat. Moltes famílies mutilades i pobles sencers destrossats. Els quatre genets de l'Apocalipsi s'han ensenyorit del nostre país. Maleït siguis Franco! Mai més cap guerra!